

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Пріоритети бюджетної політики в умовах економічних перетворень»

Студентки 2 курсу, 1 м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Любенко Вікторії
Анатоліївни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Кучер Галина
Вікторівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	6
1.1. Економічна сутність та особливості бюджетної політики в системі державного регулювання економіки.....	6
1.2. Зарубіжний досвід формування бюджетної політики в умовах трансформаційних перетворень	11
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	16
2.1. Формування доходів бюджету як складова бюджетної політики	16
2.2. Реалізація бюджетної політики у сфері бюджетних видатків	23
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	33
3.1. Пріоритети бюджетної політики в умовах економічних перетворень.....	33
3.2. Бюджетний механізм в системі забезпечення суспільного розвитку України	43
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Бюджетна політика є важливою складовою як фінансової політики, так і загальної економічної політики держави, яка відіграє провідну роль у забезпеченні соціально-економічної стабільності, реалізації інтересів різних суб'єктів економічних відносин.

Розвиток суспільства та стратегічні прагнення України до рівноправного європейського партнерства потребують посилення уваги до формування бюджетної політики, її ефективності та результативності. Вона має відповідати як тактичним завданням, так і довгостроковим пріоритетам соціально-економічного розвитку країни. Актуальним є вдосконалення процесу формування та реалізації бюджетної політики з метою стимулювання поступального економічного зростання.

Концептуальні засади бюджетної політики, вплив бюджетного регулювання на економічне зростання, удосконалення бюджетного механізму, розкриття змісту суспільних фінансів на основі положень інституційної теорії знайшли відображення у працях зарубіжних вчених: Р. Барро, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Лаффера, А. Маршалла, Р. Масгрейва, Д. Норта, В. Парето, Д. Рікардо, Дж. Сакса, П. Самуельсона, А. Сміта, Р. Солоу, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, М. Фрідмена, Е. Хансена, Дж. Хікса та інших.

Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних науковців присвячених дослідженню пріоритетів бюджетної політики можна виділити праці Т. Боголіб, С. Буковинського, О. Василик, В. Гейця, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, Л. Лисяк, Л. Сергієнко, І. Чугунова, В. Федосова та інших.

В умовах фіскальних дисбалансів важливим є визначення напрямів удосконалення бюджетної політики та механізму її реалізації з урахуванням світового досвіду, що визначило актуальність, мету та завдання роботи.

Метою роботи є розкриття теоретичних засад та обґрунтування пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- розкрити сутність бюджетної політики в системі державного регулювання економіки;
- узагальнити та систематизувати зарубіжний досвід формування бюджетної політики в умовах трансформаційних перетворень;
- дослідити процес формування доходів бюджету як складової бюджетної політики;
- провести аналіз ефективності реалізації бюджетної політики у сфері бюджетних видатків;
- обґрунтувати пріоритети бюджетної політики в умовах економічних перетворень;
- розробити пропозиції щодо удосконалення бюджетного механізму в системі забезпечення суспільного розвитку України.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджетної політики в умовах економічних перетворень.

Методи дослідження. У роботі застосовано системний та структурний методи при розкритті сутності бюджетної політики та механізму реалізації бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Методи наукового абстрагування, синтезу, порівнянь та експертних оцінок застосовано при розкритті особливостей та обґрунтуванні напрямів удосконалення бюджетної політики. При дослідженні сутності бюджетної політики застосовано метод наукової абстракції. Узагальнення вітчизняного і світового досвіду формування бюджетної політики здійснено за допомогою порівняльного та статистичного методів. При визначенні особливостей бюджетної політики в сфері доходів та видатків бюджету використано логічний, економіко-математичний методи.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування і реалізації бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державного комітету статистики України, Державної фіскальної служби України, моно-

графії, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених, що стосуються обраної теми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- розвинуто підходи до формування бюджетної політики відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку країни та забезпечення збалансованого економічного зростання;
- узагальнено та систематизовано підходи до формування бюджетної політики в країнах із трансформаційною економікою, що дозволить посилити ефективність структурних перетворень фінансової системи та зменшити вплив фіскальних дисбалансів на економічні процеси.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення і висновки дослідження, що розкривають засади формування та реалізації пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень, мають практичне значення у процесі управління державними фінансами та удосконалення бюджетних механізмів забезпечення економічного розвитку країни.

Матеріали дослідження опубліковано в науковій статті «Пріоритети бюджетної політики України» у збірнику наукових праць студентів «Фінансова система. Частина 1».

Обсяг та структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 75 сторінок, основний зміст роботи викладено на 47 сторінках. Робота містить 5 таблиць, 7 рисунків, 7 додатків, список використаних джерел включає 90 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Економічна сутність та особливості бюджетної політики в системі державного регулювання економіки

Бюджетна політика стає важливим економічним важелем впливу держави на соціально-економічні процеси, ефективним інструментом реалізації економічної політики країни, а також розкриває роль держави в регулюванні мікро- та макроекономічного зростання. Як ключова складова фінансової політики, вона віддзеркалює масштаби виконання державою своїх функцій та уособлює цілісність процесів формування та ефективного використання бюджетних ресурсів.

В сучасних умовах бюджетна політика розглядається в контексті трансформаційних процесів економічної системи. Це потребує врахування основних цілей економічного та соціального розвитку, поєднання та взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного [71, с.740], забезпечення найважливіших державних програм через механізм мобілізації та використання фінансових ресурсів [41] та формування теоретично обґрунтованої системи заходів планування, регулювання і контролю бюджетної системи з питань фінансових відносин зі сторони відповідних державних інституцій у процесі створення та використання централізованих грошових фондів країни [48].

У роботі ми керуємося науковим підходом професора І. Я. Чугунова, що бюджетна політика формується у ході бюджетного процесу, вона передбачає визначення цілей і завдань, розробку механізму мобілізації грошових коштів у бюджет, вибір напрямів їх використання, управління фінансами у бюджетній сфері, організацію за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів [26].

Залежно від визначених у країні пріоритетів формується бюджетна політика з урахуванням наступних чинників [10; 32; 86]:

- цільової спрямованості: дохідна, видаткова, змішана;
- тривалості у часі бюджетного регулювання: тактична, стратегічна ;
- цілей регулювання: стимулююча, обмежувальна;
- рівня регулювання: загальнодержавна, регіональна;
- своєчасності впливу на об'єкт регулювання: превентивна, ситуативна
- за характером реалізації: дискреційна та недискреційна.

Варто відзначити, що бюджетна політика є складовою економічної політики держави та фінансової політики. Основа бюджетної політики – розроблення напрямів використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства. Практична реалізація бюджетної політики полягає у сукупності заходів стратегічного та тактичного характеру, які здійснює держава через бюджетну систему.

Під час формування бюджетної політики виокремлюються основні напрями використання бюджетних коштів через взаємодію політики у сфері державних доходів, державних видатків, державного боргу, бюджетного регулювання та міжбюджетних відносин.

Бюджетна політика у сфері державних доходів являє собою цілеспрямовану діяльність держави у сфері визначення цілей та пріоритетів формування доходів державного бюджету, розробки правового регламентування стягування та відповідальності за дотримання фіскального законодавства, організації формування бюджетного фонду з метою ефективного досягнення встановлених показників соціально-економічного розвитку країни [77, с. 64].

Формування дохідної частини бюджету є важливою складовою частиною бюджетної політики. У цьому процесі уособлено складний пошук компромісів між суспільними верствами щодо перерозподілу частини створеного валового внутрішнього продукту через бюджет [4].

Політика формування державних видатків є важливим елементом бюджетної політики країни в цілому та складовою механізму бюджетного регулювання. За допомогою бюджетних видатків досягаються необхідні пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями держави,

забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина збалансована бюджетна політика [82].

Обсяг і структура дохідної та видаткової частин бюджету суттєво впливають як на окремі галузі, так і на економіку в цілому. Від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання й ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни [55, с.7].

Оптимальність розподілу коштів залежить від управління видатками бюджету. В Україні, як і в більшості країн світу, найефективнішим інструментом раціонального розподілу видатків вважають програмно-цільовий метод, метою якого є аналіз результатів та контроль за використанням бюджетних коштів з можливістю відстеження відповідності витрат з бюджету цілям і завданням держави.

Виконання завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому перш за все при формуванні бюджетної політики необхідно чітко формувати її цілі. Пріоритети бюджетної політики виражаються в науково, економічно і соціально обґрунтованих та законодавчо визначених цілях і завданнях бюджетної політики, необхідних для розв'язання найважливіших соціально-економічних проблем.

Досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку держави в даному випадку залежить від ступеня врахування в бюджетно-податковій політиці особливостей інституційного середовища. Важливими завданнями бюджетно-податкової політики є підвищення стандартів життя і рівня добробуту громадян; реструктуризація вітчизняної економіки у напрямі інноваційної моделі шляхом створення привабливого інвестиційного клімату, належних умов розвитку підприємництва, підвищення ефективності використання фіскальних інструментів з метою досягнення заданих параметрів розвитку країни, а також своєчасного реагування на зміни соціально-економічно їх) середовища. Враховуючи інституційні перетворення, з метою проведення ефективної бюджетної та податкової політики потрібен підхід, що інтегрує тенденції та особливості соціально-економічного розвитку країни [82, с. 89].

Використання ефективних механізмів бюджетної політики, що забезпечує взаємозв'язок між усіма затраченими ресурсами й одержаними від їх використання результатами, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів між відповідними напрямками їх використання, що базуються на вимірюванні отриманих результатів, підвищує ефективність і прозорість даних процесів та збільшує відповідальність за неправильне витрачання таких ресурсів [25, с. 321.]

Грунтовні дослідження теоретичних та методологічних питань щодо організації й функціонування бюджетного механізму є досить актуальними для національної фінансової науки та практики, оскільки він є динамічною частиною бюджетної політики. У його концептуальній моделі науковці виокремлюють інституційний (при дослідженні бюджету та бюджетної системи за організаційною побудовою й розглядаючи бюджет як правовий документ) та функціональний (при дослідженні бюджету за формою як основного фінансового плану держави або за змістом як централізованого фонду грошових коштів держави) аспекти [2, с.13].

Бюджетний механізм держави має у своєму арсеналі певний набір методів, інструментів та важелів, які забезпечують реалізацію бюджетної політики країни. Ефективний бюджетний механізм дає змогу у повному обсязі та своєчасно досягати цілі та виконувати завдання, які стоять перед державою або регіонами для задоволення потреб громадян в процесі формування, перерозподілу та використання централізованих фінансових ресурсів (додаток А).

Залежно від економічного змісту різних груп бюджетних відносин в структурі бюджетного механізму можна виділити чотири блоки [14, с. 33]:

- бюджетний процес на всіх стадіях обговорення та затвердження державного та місцевих бюджетів, що включає в себе розробку показників зведеного бюджету, бюджетне планування, складання, розгляд і затвердження державного та місцевих бюджетів, організацію виконання та затвердження звіту про виконання державного бюджету;
- формування законодавчої бази, необхідної для мобілізації фондів грошових ресурсів держави та органів місцевого самоврядування, до якого відносять законодавство в бюджетній та податковій сферах, а також норми і нормати-

ви, які стосуються мобілізації грошових коштів для проведення визначених видів податкових платежів та неподаткових надходжень;

- блок, який стосується механізму бюджетного забезпечення державного соціального захисту та забезпечення юридичних і фізичних осіб через бюджетні норми і нормативи, включає в себе конкретні види бюджетних витрат таких як утримання апарату управління, дошкільних установ, охорони здоров'я, освіти та інше;

- блок, що включає механізм міжбюджетного розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів держави з метою збалансування всієї бюджетної системи України за допомогою бюджетних стимулів у вигляді субсидій, субвенцій, трансфертів та дотацій.

Бюджетна політика відображає особливості бюджетного процесу. Важливим аспектом дослідження пріоритетів бюджетної політики є необхідність розуміння підходів до її ефективності шляхом встановлення відповідних критеріїв оцінки із застосуванням макроекономічних показників, оскільки відбувається взаємовплив бюджетної політики та загального стану економіки [48].

На ефективність проведення бюджетної політики також безпосередньо впливає застосування середньострокового бюджетного планування, що посідає важливе місце в системі державного регулювання економіки [39]. Це дає змогу розрахувати необхідні ресурси для реалізації пріоритетних завдань бюджетної політики та визначити можливі джерела надходження цих ресурсів, а також виступає одним з факторів макроекономічної стабільності.

Бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві. Побудова бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства.

1.2. Зарубіжний досвід формування бюджетної політики в умовах трансформаційних перетворень

Дослідження досвіду зарубіжних країн щодо розроблення та реалізації заходів бюджетної політики є важливим для подальшого визначення можливостей його практичного застосування в Україні.

Бюджетна політика у сфері формування доходів державного бюджету у різних країнах має свою специфіку, пов'язану з особливостями соціально-економічної моделі, яка розвивається у тій чи іншій державі, національними та історичними традиціями, соціальною структурою населення та іншими чинниками. Втім, спільною ознакою усіх країн є використання бюджету як дієвого важеля впливу держави на суспільне відтворення, структуру економіки, перерозподіл доходів населення та вирівнювання його майнового стану, вирішення інших важливих проблем соціально-економічного розвитку суспільства.

Аналіз даних таблиці Б.1 свідчить, що питома вага доходів бюджету у країнах ЄС із трансформаційною економікою у валовому внутрішньому продукті коливається в діапазоні від 30 до 40 %. Найменше середнє значення даного показника прослідковується в Румунії – 32,9 %, а найбільшого значення досягається у Польщі – 39,2 %.

Важливе місце в реалізації бюджетної політики країни посідає її податкова система, оскільки саме надходження від податкових платежів займають найбільшу частку серед всіх доходів бюджету, їх розмір та характеристика визначають можливості країни реалізувати свої функції та забезпечити їх відповідними фінансовими ресурсами.

Поточні податки на доходи, багатство охоплюють всі обов'язкові, невикрадені платежі, готівкою чи натуральній формі, які періодично стягуються урядом на доходи та багатства інституційних одиниць.

Проаналізувавши дані таблиці Б.1 вважаємо, що частка податку коливається від 4,3 % від валового внутрішнього прибутку до 9,2 %. Найменше середнє значення даного показника було зафіксовано у Литви - 5,9 %, а також спостерігалось

його найбільше коливання. З 2007 по 2011 рік відбувався досить різкий спад частки. Така ситуація виникла через вплив кризових явищ як всередині країни так і на світовому рівні, що, у тому числі, призвело до значного падіння ВВП країни, а також падіння рівня доходів фізичних та юридичних осіб.

Податки на виробництво та імпорт складаються з обов'язкових, невиключених платежів у грошовій або натуральній формі, що стягуються державним управлінням щодо виробництва та імпорту товарів і послуг, найму робочої сили, володіння або користування землею, будівлями або іншими активами, що використовуються у виробництві (табл. Б.2). Частка цієї групи податків у ВВП Словаччини сягає 10,5 %, Литви – 11,5 %, Румунії – 12%, Латвії – 12,7 % та Польщі – 13,5 %. Значних коливань протягом досліджуваного періоду не спостерігалось.

Вагомого значення набувають принципи організації та виконання видаткових повноважень країн з трансформаційною економікою щодо вибору оптимальних напрямів використання наявних фінансових ресурсів.

Формування видатків бюджету в будь-якій країні світу вирізняється певною особливістю, яка враховує показники економічного потенціалу країни, роль і значення держави в управлінні економікою, масштабність тих соціально-економічних, екологічних, військових та інших завдань, які покладаються на державу в цей період розвитку [69, с.26]. Відповідно до даних, представлених в таблиці Б.2 питома вага бюджетних видатків у ВВП в досліджуваних країнах знаходиться в діапазоні від 33,3 % до 45,8%.

Загалом бюджетна політика Європейського Союзу щодо регулювання видаткової частини бюджету ґрунтується на структуризації видатків на пріоритетні цілі соціально-економічного розвитку та досягнення максимального ефекту при використанні мінімального обсягу ресурсів. Вагоме значення в бюджетній політиці країн з трансформаційною економікою відіграють видатки на соціальне забезпечення, що в свою чергу визначає їх вектори розвитку.

Видатки на соціальний захист формуються за такими напрямками: державна підтримка населення, яке може зазнавати негативного впливу ринкових процесів, із метою забезпечення йому належного рівня життя, а також створення соціальних

гарантій для економічно активних громадян; комплекс законодавчо закріплених гарантій, що протидіють дестабілізуючим життєвим факторам (інфляція, спад виробництва, економічна криза, безробіття тощо). Враховуючи соціальну спрямованість моделей розвитку ринкової економіки, обсяги таких видатків держави в країнах світу постійно зростають та нині домінують у загальній структурі державних видатків [8, с. 21].

Наступним важливим напрямком проведення бюджетної політики є управління бюджетним дефіцитом. Згідно з Маастрихтською угодою дефіцит бюджету має певні обмеження. Встановлено, що припустимим є дефіцит на рівні 3% від ВВП. Хоча такий норматив є досить умовним, тому що межа безпеки бюджетного дефіциту залежить від особливостей конкретної країни у тій чи іншій економічній ситуації [1, с. 109]. Перевищення цього нормативу у всіх досліджуваних країнах відбувалося в період 2009 – 2011 років, оскільки саме в цей період свій вплив на економіку кожної держави мала світова фінансова криза. Найбільше співвідношення дефіциту до ВВП спостерігалось у Латвії, Литви та Румунії. Його пікове значення становило 9 % у 2009 році. У Польщі та Словаччині показник досяг позначки у 7,2 % та 7,8 % відповідно. Починаючи з 2012 року ситуація почала покращуватись і співвідношення дефіциту до ВВП знижувалось і у 2016 році Литва та Латвія мали профіцит бюджету.

Наявність дефіциту бюджету змушує здійснювати пошук додаткових джерел його фінансування у тому числі з використанням боргового механізму залучення коштів. На сучасному етапі розвитку соціально-економічних процесів одним із вагомих пріоритетів бюджетної політики більшості розвинених країн світу на середньострокову перспективу є зниження рівня державного боргу та боргового навантаження на бюджет.

Середнє значення частки загального державного боргу по відношенню до валового внутрішнього продукту в період 2007-2017 рр. у Латвії становило 35,5%, у Литві – 33,9 %, у Польщі - 51,2 %, у Румунії – 30,3 %, та у Словаччини – 45 %. Загалом у роки економічної рецесії та подальшого відновлення економіки рівень державного боргу суттєво підвищився, що викликано необхідністю додаткових

видатків із бюджету з метою стимулювання економічного розвитку з одночасним зниженням обсягу бюджетних доходів.

Бюджетна політика у сфері управління державним боргом – це важливий інструмент зниження негативних кризових явищ шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Проблеми, що виникають у посткризовий період за даним напрямом, пов'язані з високим ступенем кредитної залежності країн із розвинутою економікою. У бюджетній політиці зарубіжних країн виокремлюють такі моделі управління бюджетною сферою:

- модель властива розвинутим країнам, які наполегливо прагнуть знизити свій бюджетний дефіцит переважно через скорочення видатків і пряму економію фінансових ресурсів, а в окремих гострих кризових випадках - за рахунок поступового підвищення податкового навантаження;
- модель, яка характерна країнам, що розвиваються та отримують надприбутки від продажу енергоресурсів і сировини та можуть різко збільшувати бюджетні витрати стабілізуючого і стимулюючого характеру, які направляються переважно на соціальну сферу та інфраструктур;
- проміжна по відношенню до інших моделей, яка враховує особливості і характеристики фінансового середовища та бюджетної забезпеченості.

В контексті цього питання варто згадати про документ, який застосовується в багатьох країнах для визначення прогнозних меж державного бюджету та основних напрямів бюджетної політики на прогнозний період. Часто цей документ називають Бюджетною резолюцією, Бюджетною заявою, Бюджетною стратегією чи Бюджетною методологією. В Україні це Основні напрями бюджетної політики [54].

Країни, які користуються таким документом, застосовують різні підходи до визначення структури, принципу його побудови, кількості років прогнозування відповідних показників тощо. Наприклад, є бюджетні резолюції, в яких подається короткий огляд основних розділів, а є такі, які проводять громіздкий та детальний аналіз всіх макроекономічних та бюджетних показників. Мінімальний строк прогнозування - три роки. Період планування прямо залежить від стабільності визна-

чення бюджетних цілей, тому країни зобов'язані на постійній основі подавати інформацію про середньострокові бюджетні цілі.

Більшість країн використовують модель середньострокового бюджетного планування, що ґрунтується на щорічному визначенні середньострокових цілей. У Латвії законодавчо прописано, що у випадку збереження цілей звітного бюджетного року у наступному можливе продовження таких цілей без затвердження нової редакції. Однак, якщо бюджетні цілі не формуються на постійній основі, то закріплено чітко визначений проміжок часу використання уже існуючих. Середньострокове бюджетне планування у більшості європейських країн має сильний вплив на бюджет поточного року, що слугує підтвердженням впливовості цього механізму на бюджетний процес у цілому.

Пріоритетним напрямом бюджетної політики країн Європи з трансформаційною економікою є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. Особливої значущості набувають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Посилення дієвості заходів бюджетного регулювання потребує проведення системних реформ у сфері державних фінансів.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Формування доходів бюджету як складова бюджетної політики

Характер впливу бюджетної системи на ситуацію в економіці країни, зокрема рівень сприятливості бюджетної політики щодо економічного зростання, значною мірою визначається перерозподілом суспільного продукту через бюджет, що характеризується величиною та структурою дохідної частини зведеного, державного та місцевих бюджетів.

Для проведення дослідження ефективності бюджетної політики у сфері державних доходів важливо враховувати не лише їх динаміку, а й співвідношенням даного показника до величини валового внутрішнього продукту для оцінки фактичного рівня бюджетної централізації. Частка перерозподілу ВВП через зведений бюджет України коливається в межах 30 %. У 2010 та 2014 роки спостерігалось незначне зниження даного показника, що було викликано певними кризовими явищами як всередині країни так і за її межами (рис. 2.1.)

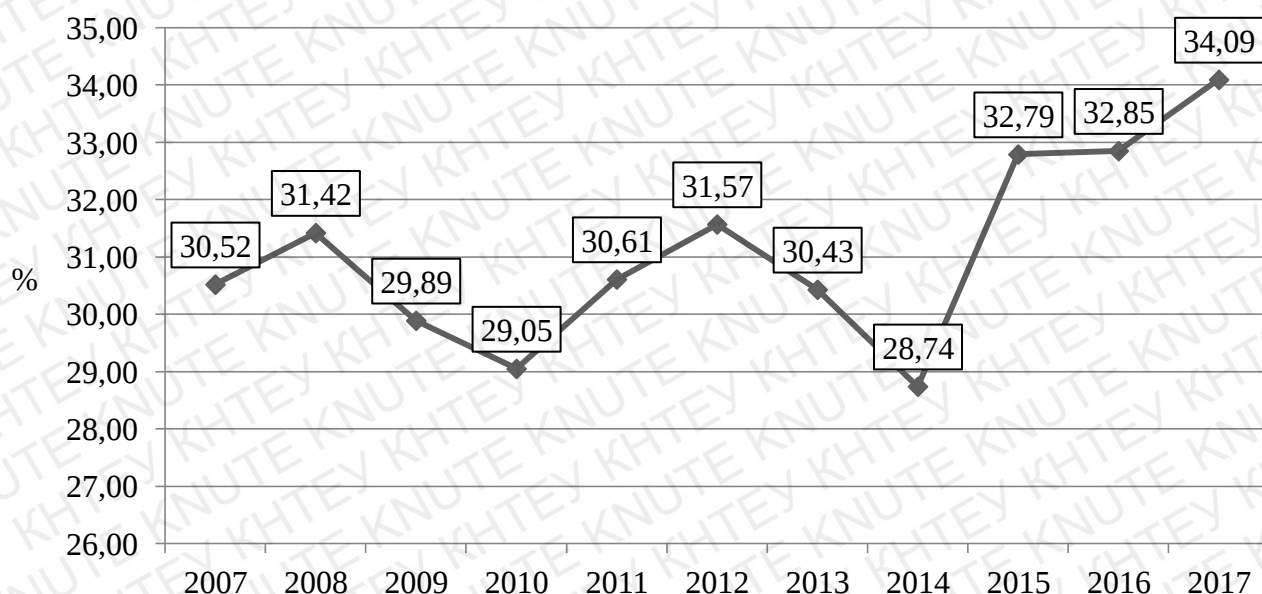


Рисунок 2.1 – Питома вага доходів зведеного бюджету України у ВВП за період 2007-2017 рр., %

Доходи бюджетів усіх рівнів відіграють вагомую роль у соціально-економічному розвитку суспільства, оскільки дають змогу долати його структурні та територіальні дисбаланси. Місцеві бюджети беруть участь у вирішенні таких питань як розвиток інфраструктури, фінансування агропромислового комплексу, житлового будівництва, а також багатьох інших загальнодержавних та регіональних економічних і соціальних питань.

Протягом 2009 - 2015 років в Україні спостерігається тенденція до зниження частки участі доходів місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті. За цей період частка доходів місцевих бюджетів у ВВП зменшилась на 5 %. Починаючи з 2016 року з'являється тенденція щодо зростання цього показника (додаток В). При цьому на доходи місцевих бюджетів в 2017 році припадало близько 1/5 частини доходів зведеного бюджету. Це дає підстави зробити висновок, що попри проведення процесу децентралізації, який було розпочато ще у 2014 році, рівень децентралізації в Україні поки залишається досить низьким.

Предметом дослідження впливу дохідної частини бюджету на економічну активність в країні є насамперед податкові надходження. В структурі дохідної частини державного бюджету України їхня частка протягом досліджуваного періоду коливалася на рівні 73-82%. Починаючи з 2012 року відбувалось щорічне збільшення даного показника і якщо у 2012 році податкові надходження становили приблизно 261 млрд грн., то уже в 2017 вони досягли позначки у 828 млрд грн. (табл. Г.1). Підвищення рівня цих доходів на початку періоду було зумовлено перш за все прийняттям та введенням в дію Податкового кодексу України, перенесенням рентної плати із неподаткових до податкових надходжень, покращенням механізму адміністрування базових податків та зменшення числа нецільових податкових пільг. Суттєвими для приросту бюджетних надходжень у 2015 р. стали запровадження імпортного збору, воєнного збору, підвищення рентних та акцизних платежів.

Прямі податки безпосередньо впливають на обсяги інвестиційного та споживчого попиту через зменшення доходів їх платників. Ці податки дещо поступаються непрямим в частині рівномірності їх надходжень, проте займають відчу-

тну частку в податкових надходженнях до зведеного бюджету. Наприклад, частка податку на доходи фізичних осіб у податкових надходженнях зведеного бюджету протягом всього досліджуваного періоду всередньому склала 20,6 %, податку на прибуток підприємств – 14,5 %, а інші податки – 12,1%.

Таблиця 2.1 - Динаміка прямих податкових надходжень зведеного бюджету України за період 2007 -2017 рр.

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн.	34,8	45,9	44,5	51,0	60,2	68,1	72,2	75,2	100,0	138,8	185,7
Темп приросту, %	-	32,0	-3,1	14,7	18,0	13,1	6,0	4,2	33,0	38,8	33,8
Податок на прибуток підприємств, млрд грн.	34,4	47,9	33,0	40,4	55,1	55,8	55,0	40,2	39,1	60,2	73,4
Темп приросту, %	-	39,1	-30,9	22,1	36,5	1,3	-1,4	-26,9	-2,9	54,2	21,9
Інші податки та збори, млрд грн.	12,1	16,2	17,4	19,4	43,6	46,2	48,5	55,4	86,7	105,8	115,1
Темп приросту, %	-	34,4	7,0	11,3	125,2	6,1	5,0	14,1	56,6	22,0	8,8

Джерело: складено автором на основі даних [16; 59; 74]

Загалом податок на доходи фізичних осіб займає друге місце серед податкових надходжень. Цей показник протягом всього досліджуваного періоду мав сталу тенденцію щодо зростання, до того ж з 2014 по 2017 рік його приріст становив 146%. Таке різке зростання було зумовлене в першу чергу змінами в податковому законодавстві шляхом введення нових об'єктів оподаткування, розширення існуючої бази оподаткування та інше, а також у зв'язку з різкою девальвацією гривні та пов'язаних з нею інфляційних процесів.

Податок на прибуток підприємств протягом досліджуваного періоду набував мінімальних значень у 2009 та у 2014-2015 роках (табл. 2.1). Така тенденція змін податку зумовлена значним зменшенням бази оподаткування через кризові явища в економіці, а у 2015 році додатковий вплив мала поява непідконтрольних

територій, що в свою чергу позначилось на кількості суб'єктів господарювання, результатах їх господарської діяльності, а отже, сумах сплачених ними податків.

Згідно з даними Рахункової палати, при збільшенні у 2014 році кількості платників податку порівняно з 2013 роком (на 4,5%) середня сума його надходжень у розрахунку на одного платника податку скоротилися з 89,6 тис. грн до 62,7 тис. грн (або на 30%), що свідчить про зниження прибутковості діяльності підприємств у цей період [25, с. 24].

Аналізуючи динаміку структури податкових надходжень до зведеного бюджету, звертаємо увагу, що вона демонструє стійку тенденцію до зростання частки надходжень від непрямих податків, якими є ПДВ, акцизи та мита (табл. Г.2). Переважно за рахунок цієї складової, починаючи з 2007 р., встановилася загальна тенденція до збільшення сумарного податкового навантаження.

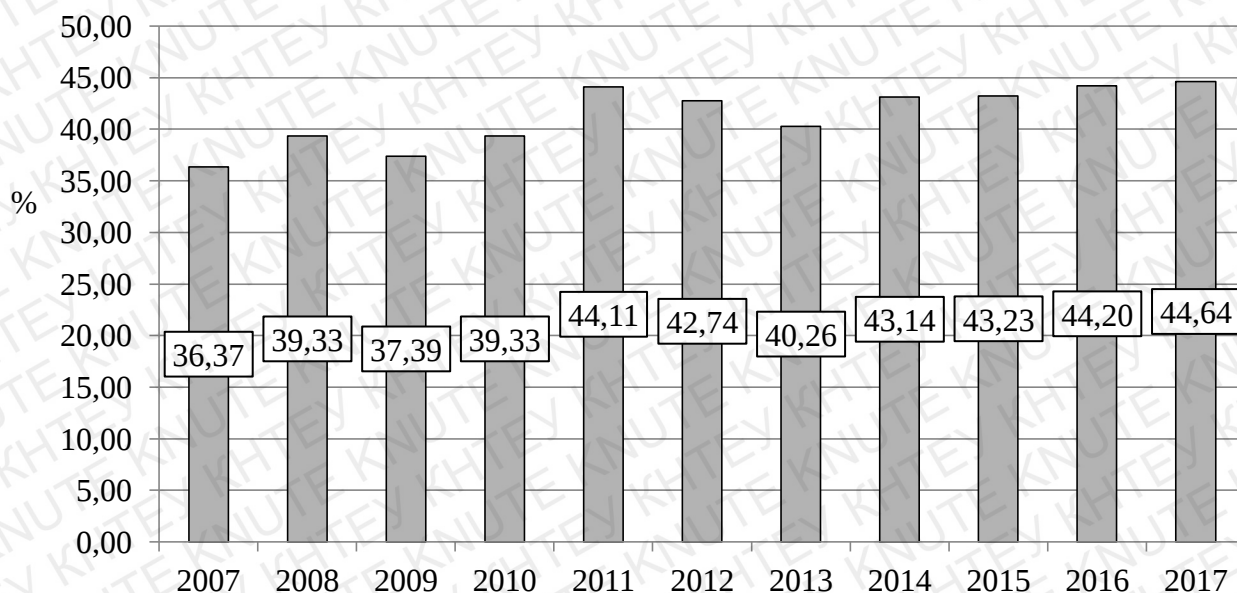


Рисунок 2.2 – Частка надходжень від непрямих податків до зведеного бюджету України за період 2007 – 2017 рр., %

Аналізуючи дані, зображені на рис. 2.2 можна зробити висновок, що за рахунок ПДВ, акцизів та податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у 2007 р. було профінансовано близько 36% доходів зведеного бюджету, у 2010 р. – 39 %, 2014 р. – 43%, а у 2017 р. – майже 45 %. За своєю природою непрямий пода-

ток залежить від ціни об'єкта оподаткування і не має прямого відношення до рівня доходу, що робить їх більш ефективними у фіскальному аспекті, оскільки вони оподатковують споживання, яке в свою чергу є більш стабільною і негнучкою величиною, ніж прибутки.

Як серед непрямих податків зокрема так і серед податкових надходжень загалом перше місце посідає податок на додану вартість, оскільки протягом досліджуваного періоду за його допомогою формувалося 35-40 % податкових надходжень бюджету України. Порівняно великий розмір частки ПДВ у валовому внутрішньому продукті України впливає на систему перерозподілу національного доходу (табл. 2.2), а підвищення частки ПДВ у показниках зведеного бюджету - на зростання фіскального навантаження.

Таблиця 2.2 - Частка надходжень від непрямих податків зведеного бюджету України у ВВП за період 2007 -2017 рр., %

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податок на додану вартість	8,24	9,71	9,26	7,97	9,88	9,85	8,82	8,87	9,02	9,88	10,53
Акцизний податок	1,47	1,35	2,37	2,62	2,58	2,73	2,52	2,88	3,19	3,78	3,87
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	1,39	1,30	0,76	0,84	0,89	0,94	0,92	0,80	2,04	0,85	0,82

Джерело: складено автором на основі даних [16; 59; 74]

Починаючи з 2014 року фіскальна роль податку на додану вартість почала зростати. Темп приросту абсолютного значення показника у 2014 році у порівнянні з 2007 становив 134%. Основними чинниками цього були інфляція та девальвації гривні, що вплинуло на підвищення номінальних надходжень даного податку. Також свій вплив мало запровадженням з 1 лютого 2015 року системи електронного адміністрування податку на додану вартість, часткове скасування пільг з ПДВ для сільськогосподарських виробників, а також зростання виробництва всередині країни та збільшення імпорту товарів і послуг.

З 2014 року відбулось підвищення надходжень від акцизного податку, що було наслідком зростання ставок на більшість груп підакцизних товарів (особливо на алкогольні напої та тютюнові вироби), а також значне збільшення обсягів імпорту палива.

Неподаткові надходження є другою за розміром часткою в доходах зведеного бюджету України. Їх основною функцією є збалансування бюджету, заповнення недоотриманої частини доходів за рахунок податків, оскільки держава не може нагромадити необхідний обсяг надходжень через обмежені розміри об'єктів оподаткування.

Вагому частку серед неподаткових надходжень займають доходи від власності та підприємницької діяльності (табл. Г.3). У різні роки вона коливалась від 27 % у 2007 році та до 51 % у 2015. Значну суму доходів цієї групи складають надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України, оскільки з 1999 р. Законом України «Про Національний банк України» було закріплено норму щодо перерахування такого перевищення та відповідного фінансування НБУ з державного бюджету у разі, якщо той матиме збитки.

Власні надходження бюджетних установ та надходження від адміністративних послуг також формують помітну частку у надходженнях до зведеного бюджету України, а в деякі роки навіть перевищували доходи від власності та підприємницької діяльності. У цілому ця категорія доходів характеризується нестабільністю і її не можна назвати надійним джерелом доходів бюджету.

Наступна група неподаткових надходжень об'єднує адміністративні збори та платежі, некомерційні та побічні доходи. Вони включають в себе плату за надання адміністративних послуг, надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном, а також державне мито. Частка цієї групи доходів у загальній сумі неподаткових надходженнях коливалась від 3 % до майже 13 %. Мінімальне значення показника досягалось у 2010 та 2014 роках та дорівнювало 2,72 та 6,89 млрд грн відповідно (табл. Г.3).

Ще однією категорією надходжень зведеного бюджету є доходи від операції з капіталом. Загалом цей показник має загальну тенденцію до зниження, оскільки

на початку досліджуваного періоду він становив 6,37 млрд грн, а у 2013 році доходи від операцій з капіталом досягли свого мінімального значення 1,64 млрд грн, проте у 2017 році вони дещо підвищились до позначки 2,16 млрд грн.

Найбільші обсяги надходжень від реалізації державних запасів товарів пояснюються політикою держави щодо формування та управління певними видами товарів з метою регулювання внутрішнього попиту та цін на певні види товарів. У першу чергу це стосується зернових. Низькі обсяги доходів від операцій з капіталом у загальній структурі доходів бюджету зумовлені відсутністю ринку землі та нерозвиненістю ринків як матеріальних так і нематеріальних активів.

Фінансові ресурси у будь-якій державі розподіляються нерівномірно. Дотримання принципів єдності бюджетної системи та рівності доступу громадян до послуг, що надаються за рахунок бюджетного фінансування, потребує забезпечити таку організацію бюджетних відносин, яка б могла виправити об'єктивно зумовлену нерівномірність певними компенсаторними механізмами - міжбюджетними трансфертами. Офіційні трансферти із Державного бюджету України є основним джерелом формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

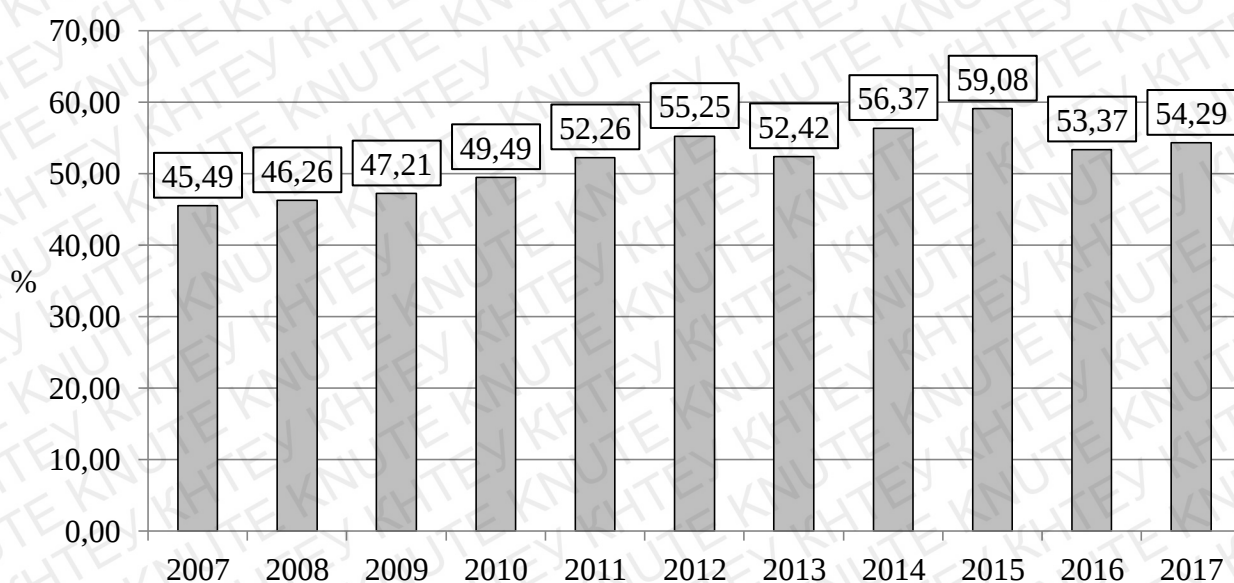


Рисунок 2.3 – Динаміка частки офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів за період 2007 – 2017 років, %

Як бачимо з даних, представлених на рис. 2.3 динаміки частки офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів є досить значною і має тенденцію до збільшення. Темп приросту обсягів міжбюджетних трансфертів у 2017 році порівняно з 2016 роком склав 39,5 відсотка, в той час як відносно 2007 року він зріс на 459,7 відсотка. Також характерним є те, що зростання обсягів міжбюджетних трансфертів відбувалося вищими темпами, ніж зростання обсягів доходів місцевих бюджетів (додаток В). Це свідчить про недостатність власних фінансових ресурсів у місцевих бюджетах і їх залежність від трансфертів.

Вважаємо, що бюджетна політика держави у сфері доходів відіграє важливу роль у функціонуванні країни, оскільки вона в подальшому забезпечує виконання видаткової частини. Структура доходів зведеного бюджету України має змінний характер, що в першу чергу пояснюється змінами у бюджетному та податковому законодавстві. Також на стан доходів зведеного бюджету певним чином впливає зміна обсягів валового внутрішнього продукту, військові дії на Сході України та втрата територій від анексії.

Разом з цим варто відмітити, що було зроблено перші кроки щодо лібералізації податкового законодавства, розширення бази оподаткування, створення сприятливих умов для розвитку виробництва, приватного підприємництва, спрощення адміністрування податків та зборів, скорочення економічно необґрунтованого надання пільг та нелегального тіньового обігу.

В умовах, коли місцеві бюджети не в повній мірі забезпечуються власною доходною базою, питання, пов'язані з їх збалансуванням вирішуються шляхом міжбюджетного вирівнювання, що становить основу міжбюджетних відносин в Україні та виступає важливим засобом державного регулювання бюджетного процесу і фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

2.2. Реалізація бюджетної політики у сфері бюджетних видатків

Бюджет є одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, розроблення основних напрямів формування та викори-

стання бюджетних коштів здійснюється, виходячи з необхідності виконання завдань, які стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку [26].

Ключові функції бюджету такі як розподільча, контролююча та економічна забезпечуються за рахунок ефективного управління бюджетними ресурсами, в першу чергу, видатковою частиною. Основна регулююча роль видатків бюджету полягає у перерозподілі валового внутрішнього продукту між сферами економічної діяльності, адміністративними одиницями країни, соціальними групами населення для забезпечення дієвості соціально-економічного розвитку.

У період з 2007 по 2017 рр. середня питома вага видатків зведеного бюджету у ВВП становила 33,83% (табл. 2.3). До того ж основна частина внутрішнього валового прибутку була перерозподілена саме через державний бюджет. Проте роль місцевих бюджетів поступово починає зростати, оскільки у 2017 році частка видатків місцевих бюджетів у ВВП становить 16,4 % , тоді як ще у 2016 році вона була на рівні 14,5 %.

Таблиця 2.3 - Частка видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України у Валовому внутрішньому продукті за період 2007-2017 рр., %

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зведений бюджет	31,36	32,61	33,66	34,90	31,66	34,95	34,77	33,39	34,35	35,07	35,43
Державний бюджет	17,98	19,24	19,74	20,86	18,12	19,25	19,77	19,12	20,36	20,54	19,00
Місцевий бюджет	13,38	13,38	13,92	14,04	13,54	15,70	15,00	14,27	13,99	14,53	16,43

Джерело: складено автором на основі даних [16; 59; 74]

Розглянемо структуру бюджетних видатків за функціональною класифікацією (додаток Д).

Найбільшу частку у зведеному бюджеті України займають соціальні видатки до яких можна віднести видатки на освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, житлово-комунальне господарство, соціальний захист населення та соціальне забезпечення. За період 2007-2017 рр. середнє значення цієї категорії

видатків становило 62 % від загального обсягу видатків зведеного бюджету. Пікові значення даного показника припадають на період з 2009 року по 2013 рік і коливалось в діапазоні 65 - 67 %. Загалом частка цієї групи видатків динамічно зростає в періоди економічних спадів та зменшення платоспроможного попиту населення, особливо найбільш соціально незахищених його верств.

Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення протягом всього досліджуваного періоду становила 26,22 % від видатків зведеного бюджету. Пікових значень показник досягав у 2010 (27,67 %), 2013 (28,68 %) та 2016 (30,91) роках. Якщо говорити про абсолютне значення обсягів фінансування, то присутня стійка тенденція, щодо їх збільшення. Якщо у 2007 році абсолютне значення становило 48,52 млрд грн, то у 2017 воно зросло до 285,76 млрд грн.

Найбільш вагомою часткою у структурі видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення є фінансування на соціальний захист пенсіонерів, яка всередньому становила 57,56 %. Починаючи з 2013 року прослідковується незначна тенденція щодо зниження показника, якщо у 2013 році частка дорівнювала 60,16 %, то у 2017 році вона знизилась до 49,07 %, що відбулось у зв'язку із збільшенням частки інших видатків до яких входять допомога у вирішенні житлового питання, соціальний захист інших категорій населення, фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту та інша діяльність у сфері соціального захисту (додаток Ж).

Наступним за обсягом і питомою вагою напрямом видатків соціального блоку є видатки на освіту. Їх частка у загальному обсязі видатків зведеного бюджету коливалась в межах 19 % - 22 %. У структурі видатків понад 40% складають видатки на загальну середню освіту, до того ж у 2017 році частка цих видатків досягла максимального значення – 47,41 %. Збільшення відбулось за рахунок зменшення частки фінансування вищої освіти, що є другим за величиною видатком на освіту у зведеному бюджеті. Протягом досліджуваного періоду значення цього видатку коливалось в діапазоні 21 – 31 % з найбільшим значенням у 2009 році (31,40 %) та найменшим у 2017 році (21,83 %). На третьому місці знаходяться видатки на дошкільну освіту, що в різні роки займали частку від 11 % до майже

16 %. Загалом абсолютне значення фінансування освіти в Україні показує постійне зростання.

Беручи до уваги важливість вкладень в освіту, наукоємні галузі економіки, розвиток науково-технічного прогресу, важливим є їх орієнтація даної статті видатків на кінцевий результат, перетворення у якісний чинник підтримки економічного зростання та суспільного розвитку.

Під час проведення медичної реформи рівень фінансового забезпечення галузі є вагомим показником. Орієнтація державної політики в сфері охорони здоров'я на кінцевий результат дозволила зменшити питому вагу даних видатків в загальній структурі. За 2007-2017 роки їх частка становила 11,12 %. Найбільше у структурі видатків на охорону здоров'я займає фінансування лікарень та санаторно-курортних закладів, що протягом досліджуваного періоду в середньому складало 67,05 %. Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога займали в середньому 17,49 %. Важливим є продовження державного регулювання системи охорони здоров'я, раціоналізація видатків та підвищення контролю за їх цільовим використанням.

Видатки на економічну діяльність в середньому за 2007-2017 роки становили 11,79 відсотка від загальних видатків зведеного бюджету. Ці видатки були досить потужним державним інструментом економічного регулювання під час структурної перебудови економіки. Найбільшу частку у структурі видатків на економічну діяльність становлять видатки на транспорт. Їх частка коливалась в межах 26 – 55 відсотків.

Видатки, які стосуються виконання державою владних повноважень, а саме видатки на загальнодержавні функції, оборона, забезпечення безпеки та громадського порядку, за період 2007-2017 років перебували в основному на рівні 21 - 33% . Починаючи з 2014 року вони почали зростати з огляду на кризові явища в економіці та збройну агресію проти України, що посилює їх роль у забезпеченні обороноздатності держави.

Видатки на загальнодержавні функції протягом всього досліджуваного періоду характеризувались сталою тенденцією до зростання, а починаючи з 2014

року їх обсяг досить різко почав збільшуватись (рис.2.4). Темп приросту у 2015 році в порівнянні з 2014 роком становив 53 %. У 2016 темп приросту дещо зменшився і становив 14 %, а у 2017 знову дещо підвищився до 24 %.

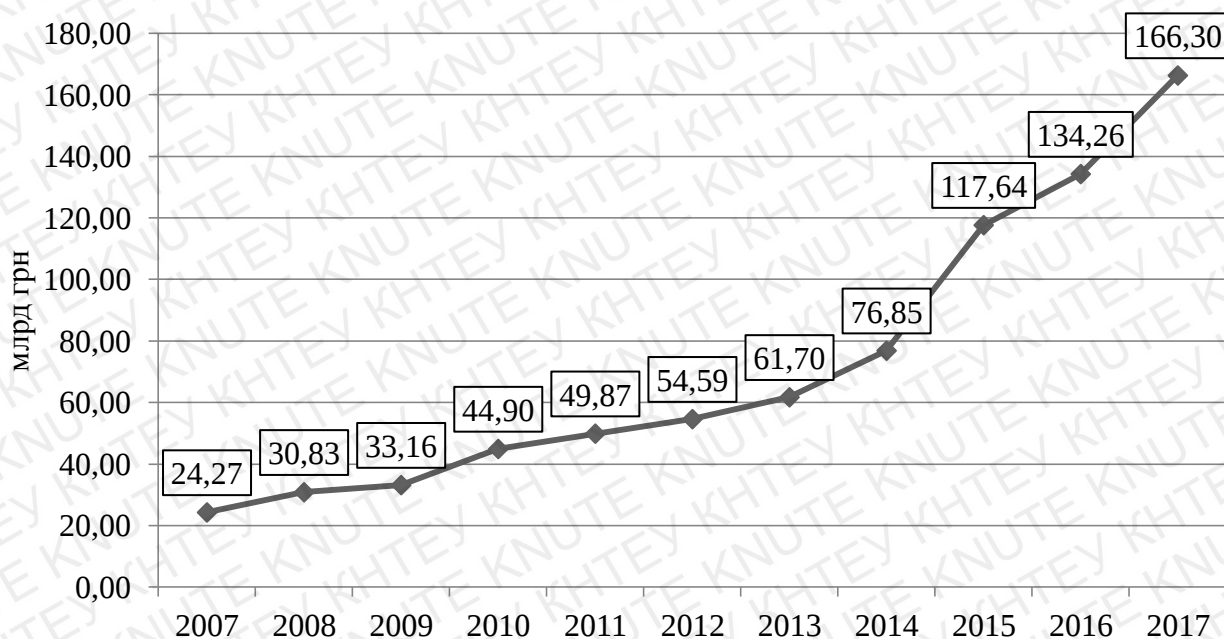


Рисунок 2.4 – Динаміка витратів зведеного бюджету України на загальнодержавні функції за період 2007 – 2017 рр., млрд грн

Загалом витатки на загальнодержавні функції в середньому становили 13 % від загального обсягу витратів зведеного бюджету. До їх складу входить фінансування вищих органів державного управління, органів місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансової та зовнішньополітичної діяльності, економічної допомоги зарубіжним країнам, проведення виборів та референдумів, інших загальних функцій державного управління, а також обслуговування боргу. Саме остання складова стала основною причиною зростання цієї групи витратів.

Починаючи з 2008 року витатки на обслуговування боргу мають тенденцію сталого зростання, яка зумовлена світовою кризою 2008-2009 років. Починаючи з 2013 року знову відбулось значне зростання витрат на обслуговування боргу. Якщо в 2013 році вони становили 33,17 млрд грн, то до 2017 року вони зросли до 110,58 млрд грн, тобто темп приросту становить 233 % (рис. 2.5).

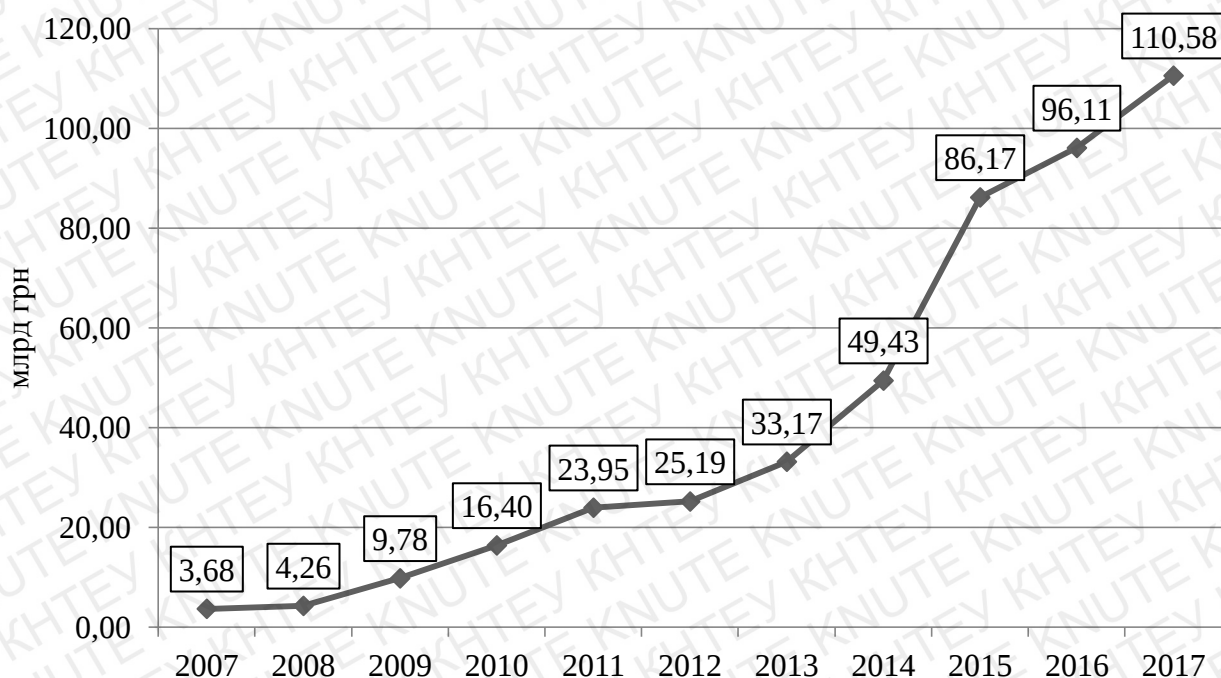


Рисунок 2.5 – Динаміка видатків зведеного бюджету на обслуговування боргу України за період 2007 – 2017 років, млрд грн

Здатність держави обслуговувати державний борг вказує на фінансову стабільність країни та підвищує її репутацію як надійного і добросовісного позичальника.

Оскільки витрати на обслуговування боргу є наслідком використання державою механізму позикового фінансування дефіциту зведеного бюджету держави варто розглянути цей показник детальніше. Дефіцит є основним інструментом державної фінансово-кредитної політики і здатен справляти значний вплив на соціально-економічне становище країни, а також бути чинником стримування або прискорення розвитку.

Практично весь час існування України як незалежної держави, мало місце перевищення видатків державного бюджету над його доходами. Найбільшого значення частка дефіциту державного бюджету у ВВП набувала у 2010 році (рис. 2.6). Також тенденція до збільшення даного показника спостерігалась у 2014 та у 2016 роках. При аналізі було виявлено, що зменшення часток дефіциту зведеного та державного бюджетів України було пов'язано з падінням його абсолютного

значення, а також зростанням рівня доходів та ВВП за допомогою переважно інфляційних джерел.

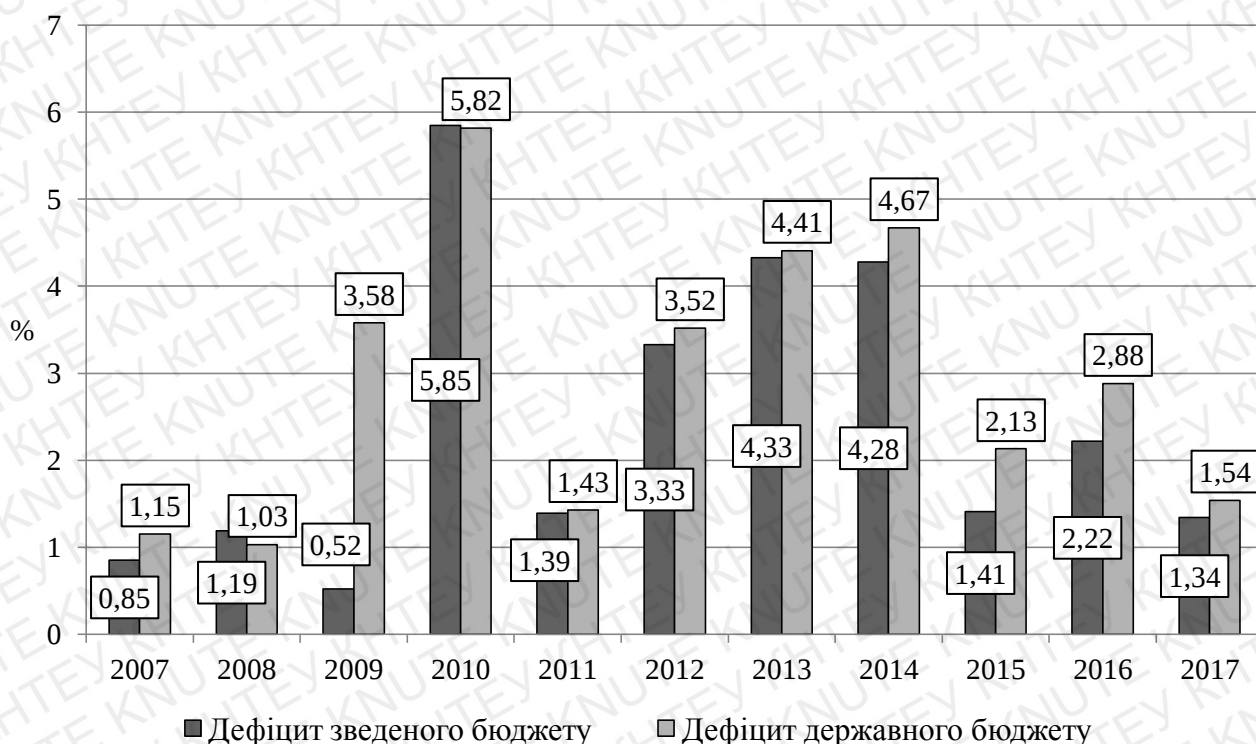


Рисунок 2.6 - Динаміка часток дефіциту зведеного та державного бюджетів України у ВВП за період 2007 - 20017 років, %

Для розв'язання бюджетних проблем та стимулювання темпів соціально-економічного розвитку держави використовують механізми державних запозичень, що в подальшому формує державний борг, критичний стан якого протягом останніх років постав великою проблемою всієї фінансової системи України.

Неоднозначність підходів щодо порогових значень боргу для України створює потребу в їх перегляді, адже, згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України критичним рівнем боргу вважається 55 %, за Бюджетним кодексом – 60 %, за результатами досліджень МВФ – не вище 35-40 % ВВП [17, с.4].

Починаючи з 2014 року відбулось значне нарощування показника державного та гарантованого державою боргу (табл. 2.4). Суми його приросту у декілька разів перевищували суми бюджетного дефіциту та вимагали суттєвого фінансу-

вання на його покриття за рахунок боргових операцій. Для прикладу, впродовж 2015 року при дефіциті Зведеного бюджету України в 27,84 млрд грн (1,41 % ВВП) та дефіциті державного бюджету в 42,22 млрд грн (2,13 % ВВП) приріст державного та гарантованого державою боргу становив 471,4 млрд грн загальний обсяг якого станом на 31.12. 2015 року становив 1572,18 млрд грн (додаток Д).

Таблиця 2.4 - Співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП за період 2007 – 2017 років, %

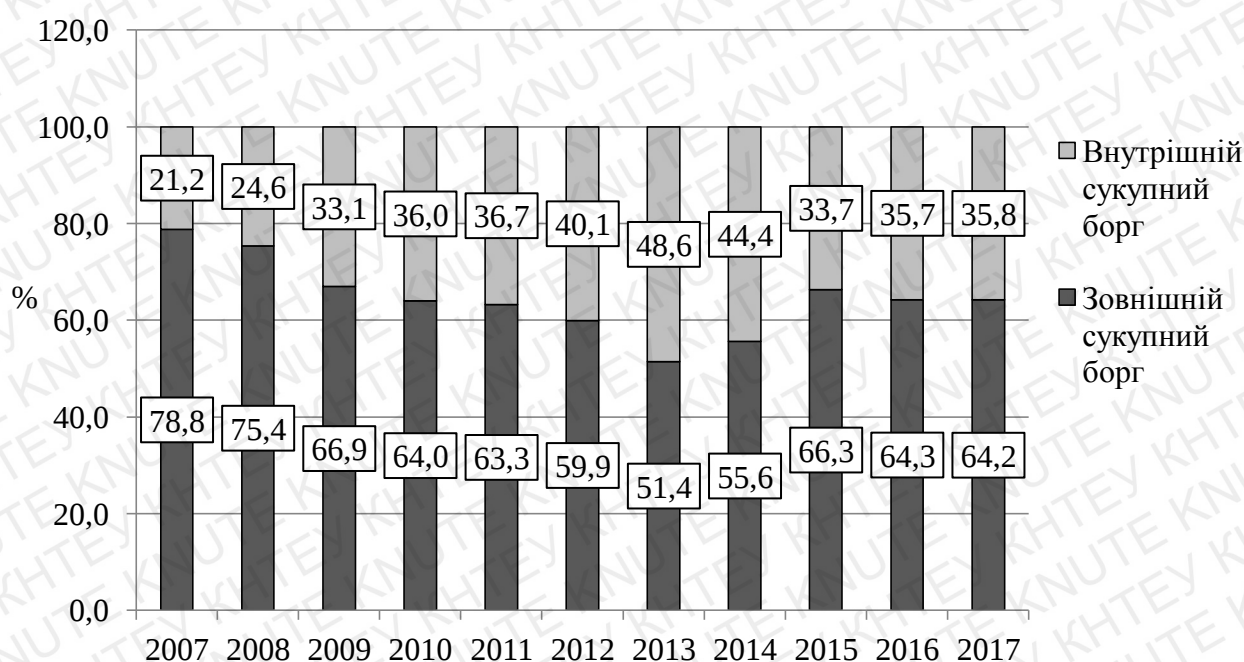
Назва показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Державний та гарантований державою борг	12,3	20,0	34,8	39,9	35,9	36,6	40,2	70,3	79,4	80,7	71,8
Державний борг	9,9	13,8	24,9	29,9	27,1	28,3	33,0	60,5	67,4	69,3	61,5
Гарантований державою борг	2,4	6,2	10,0	10,1	8,8	8,3	7,2	9,8	12,0	11,7	10,3
Зовнішній борг	9,7	15,1	23,3	25,6	22,7	21,9	20,7	39,1	52,7	52,0	46,1
Внутрішній борг	18,8	46,7	105,1	155,6	173,8	206,5	284,1	488,9	529,5	689,7	766,7

Джерело: складено автором на основі даних [16; 59; 74]

За 2015 рік фактичні суми покриття дефіциту державного бюджету за борговими операціями становило 117,5 млрд грн. Зниження темпів приросту суверенного боргу України в 2015 році до 23,8 % відбулось завдяки отриманню фінансового кредитування від МВФ та проведенню в IV кварталі реструктуризації частини комерційного боргу, в цілому не зупинили зростання його загальних обсягів в подальшому [17, с.8].

Зменшенням темпів приросту державного боргу України у 2016-2017 рр. стало наслідком проведення реструктуризації заборгованості держави перед зовнішніми приватними кредиторами.

Також варто зазначити, що впродовж всього досліджуваного періоду частка зовнішнього боргу в структурі державного та гарантованого державного боргу переважала над внутрішнім (рис. 2.6). Починаючи з 2014 року, обсяги зовнішнього боргу почали суттєво зростати. Основними причинами, які слугували зростанню боргового навантаження, можна визначити девальвацію гривні, яка вплинула на збільшення боргу та вартості його обслуговування, зниження внутрішнього споживчого попиту через розвиток інфляційних процесів та безробіття, падіння реального ВВП, негативний вплив реальної процентної ставки НБУ на боргову сферу та обмеження функціонування ринку позичкового капіталу, необхідність подальшої бюджетної підтримки державних підприємств та банків та інше.



Рисунки 2.6 – Структура державного та гарантованого державою боргу за період 2007 -2017 років, %

У короткостроковому періоді зовнішні запозичення нарощують фінансовий потенціал держави-позичальника, але у довгостроковому періоді відбувається зменшенню національного доходу та підвищення фінансової залежності від інших держав чи міжнародних організацій, що в свою чергу може мати негативний вплив на національну безпеку країни. Вкрай важливим має бути подальший вибір

оптимальних джерел фінансування дефіциту державного бюджету. Одним з пріоритетних завдань має стати розвиток ринку внутрішніх державних запозичень, основними перевагами яких виступає те, що такі запозичення не призводять до значного зростання інфляції, відсоткових і валютних ризиків та іншого.

Загалом можна зробити висновок, що в умовах структурної перебудови державою проводилася виважена бюджетна політика в сфері видатків, спрямована в першу чергу на підвищення власної обороноздатності, своєчасних виплат за борговими зобов'язаннями, фінансування запланованих соціальних виплат та допомог, а також забезпечення жорсткої економії бюджетних коштів.

Бюджетна політика України перебуває на стадії структурних змін інституційної системи та адаптації до внутрішніх та зовнішніх викликів економічного середовища. Одним з головних пріоритетів для уряду має бути завершення реалізації реформ, спрямованих на модернізацію економіки та розбудову суспільних інститутів. Варто звернути увагу на збалансування система формування бюджету у середньостроковому та довгостроковому періодах, а також удосконалення фінансового інструментарію планування та прогнозування бюджетних показників для подальшого забезпечення фінансовими ресурсами необхідних трансформацій у суспільстві. Необхідним є також врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду, розробки бюджетної політики як вагомого інструменту впливу на економічне зростання.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Пріоритети бюджетної політики в умовах економічних перетворень

Функціонування сучасного економічного середовища вимагає постійної адаптації бюджетної політики, спрямованої на забезпечення адекватності її напрямів внутрішнім і зовнішнім змінам цього середовища. При розробці пріоритетних напрямів бюджетної політики варто враховувати циклічність розвитку економіки та стійкість бюджетної системи, що сприятиме економічному та соціальному розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна політика, якщо вона спрямована на проведення всебічної модернізації вітчизняної економіки, здатна створити умови для підвищення її ефективності та поліпшення інвестиційного клімату. Необхідна умова для цього – прийняття видаткових зобов'язань на основі ретельної оцінки їх ефективності та наявності ресурсів для їх гарантованого виконання в межах прийнятих бюджетних обмежень, забезпечення збалансованості бюджету, перехід до середньострокового бюджетного планування, здійснення оцінки пріоритетності стратегічних завдань, відповідних реальним можливостям. Адже тільки завдяки комплексному підходу до визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики можливо здійснити перерозподіл ресурсів на користь ефективних напрямів державної політики [45, с. 54].

Потреба у переході до довгострокового фінансового планування виникла через існування загрози стійкості бюджету в умовах несприятливих довгострокових тенденцій, що посилюються у посткризовий період розвитку економіки. У першу чергу, це пов'язано з негативними демографічними змінами, що проявляються у збільшенні питомої ваги людей похилого віку у структурі населення більшості країн світу, які спричиняють у майбутньому зростання бюджетних витрат на соціальні потреби і зробляють фінансові позиції країни нестійкими. У поєднанні з хроні-

чними бюджетними дефіцитами та високим рівнем державного боргу, ущільненям динаміки коливань економічних циклів зазначені тенденції можуть змусити уряди держав збільшувати податкове навантаження та скорочувати обсяги надання гарантованих державою суспільних благ та послуг [32, с.10].

Ефективне стратегічне бюджетне планування неможливе без науково-обґрунтованої системи довгострокового макроекономічного прогнозування, складовою якого є бюджетне прогнозування. Досвід зарубіжних держав показує, що успішний розвиток середньострокового бюджетного планування повинен бути підкріплений надійною системою середньострокового чи довгострокового прогнозування, наявністю системи пріоритетних цілей державного розвитку, чітким розмежуванням функцій та повноважень між органами державної влади щодо розроблення державної політики та бюджетних проектувань, а також комплексним та стабільним нормативно-правовим регулюванням бюджетного планування.

Відповідно до даних, отриманих під час дослідження, ми здійснили власний прогноз основних показників бюджетної політики таких як обсяг номінального ВВП, а також доходи та видатки зведеного бюджету на період з 2019 року по 2021 рік, який подано у табл. 3.1. Методику розрахунку подано у додатку Е.

Таблиця 3.1 - Прогноз основних показників бюджетної політики України на період 2019 – 2021 років, млрд грн

Найменування показника	План на 2018 рік	2019 прогноз	2020 прогноз	2021 прогноз
1. Номінальний ВВП	3225,324	3687,936	4191,894	4737,16
2. Доходи зведеного бюджету	1162,42	1329,82	1539,32	1767,63
3. Видатки зведеного бюджету	1 266,37	1403,948	1616,937	1848,508

Основні прогнозні макроекономічні показники безперечно можуть корегуватись відповідно до уточнених статистичних даних, зміни поточної соціально-економічної ситуації та умов функціонування економіки з урахуванням темпів необхідних реформ, внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз розвитку економіки.

При проведенні прогнозування також важливо пам'ятати, що економіка ніколи не перебуває у стані рівноваги. Ще на початку 1920-х років російський економіст М. Кондратьєв (1892–1938) визначив певну циклічність у довгостроковій динаміці економічного розвитку, фазу зростання змінює економічний спад з періодом коливання від 40 до 60 років. Наведені коливання отримали назву: кондратьєвські довгі хвилі (К-хвилі). Мають місце певні закономірності у розвитку великих циклів. Перед початком підвищувальної хвилі кожного циклу, як правило, відбуваються суттєві зміни в умовах суспільного розвитку, у тому числі значні соціальні потрясіння, наукові відкриття, революційні процеси, війни. Понижуючі хвилі цих циклів супроводжуються довготривалою економічною депресією [83, с. 66].

Вагомим кроком для України стало запровадження середньострокового бюджетного планування, що закріплено в бюджетній резолюції 2018-2020 рр. Важливість переходу до середньострокового бюджетування для України полягає у тому, що це повинно підвищити бюджетну дисципліну та запровадити проактивний механізм управління бюджетними ресурсами для вчасного прийняття обґрунтованих рішень.

Доцільно відмітити, що цілі та завдання, які декларуються в Основних напрямках бюджетної політики, дозволяють ідентифікувати найбільш актуальні сектори регулювання, важливість реформування яких, частіше за все, обумовлена їх недосконалістю, а тому цілком логічно, що дослідження цільових орієнтирів у бюджетній сфері дозволило виявити проблемні моменти її функціонування.

Визначають наступні проблемні аспекти в напрямку оптимізації бюджетної політики України [28, с. 97]:

- недосконалість системи організації міжбюджетних відносин, що призводить до невисокого рівня фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, поглиблення диспропорцій у рівнях розвитку регіонів і, як наслідок, посилення навантаження на видаткову частину державного бюджету країни за рахунок перманентного зростання обсягів коштів, що перераховуються до бюджетів нижчих рівнів;

- неефективність структури видатків державного бюджету та недосконалість системи їх планування;
- поглиблення дисбалансу між доходною та видатковою частинами державного та зведеного бюджету України, що, у свою чергу, призводить до зростання державного боргу України і збільшення витрат на його обслуговування;
- наявність суттєвих недоліків організації бюджетного процесу, що, головним чином, проявляється у порушенні процедури складання та несвочасності затвердження Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, що, у свою чергу, призводить до активізації деструктивних процесів у бюджетній системі та загострення вже існуючих проблем
- невисокий рівень ефективності використання бюджетної системи для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, що на сьогоднішній день є запорукою сталого економічного зростання;
- відсутність ефективної системи стратегічних орієнтирів у процесі реалізації бюджетної політики, що обумовлює необхідність створення та реалізації реальних програм соціально-економічного розвитку, а також поступовий перехід до середньо- та довгострокового бюджетного планування.

Вирішенню виявлених проблем у процесі формування та реалізації бюджетної політики можуть сприяти наступні заходи: організація бюджетного процесу відповідно до сучасних наукових досягнень у галузі економіки та підвищення рівня його об'єктивності, що дозволить визначати ключові макроекономічні показники, обсяг доходів та видатків з максимальною відповідністю реальним економічним умовам та можливостям території; оптимізація структури видатків з метою перетворення державного бюджету з об'єкта політичних маніпуляцій на дієвий механізм забезпечення соціально-економічного зростання; впровадження програмно-цільового методу та системи середньострокового бюджетного планування; трансформація системи місцевих фінансів, основою якої має стати розробка та впровадження дієвого механізму оцінки та управління фінансовим потенціалом регіону, що, у свою чергу, дозволить визначити обсяг фактично наявних фінансо-

вих ресурсів, а також виявити можливості території щодо їх акумуляції у майбутньому.

Нова бюджетна політика має дати відповідь на поєднання наступних системних викликів, які формуються як сучасним становищем національної економіки, так і глобальними та регіональними економічними трендами.

1. Якнайшвидше відновлення економічного зростання, якому мають бути підпорядковані усі без винятку складові економічної політики. Йдеться про проактивну бюджетну політику, яка, з одного боку, максимально стимулює підприємницьку діяльність через податкову лібералізацію та зниження частки фіскального перерозподілу суспільного продукту, а з іншого, сприяє мобілізації ресурсів внутрішнього попиту, значна частка якого, як було показано у попередньому параграфі, генерується саме бюджетними видатками. Вирішення цього парадоксального завдання бачиться в зосередженні фіскальної лібералізації на першому етапі переважно у сфері податкових процедур (адміністрування) та зниженні на цій основі рівня тінізації економіки та «корупційного податку», а також в удосконаленні структури та механізмів бюджетних видатків та відповідному поширенні їх стимулюючої функції. Відчутний потенціал міститься в розширенні бази оподаткування через багатовимірну податкову політику: залучення до оподаткування ширшого кола джерел отримання прямого чи непрямого доходу – нерухомості, природних ресурсів тощо. Стимулююча функція податків є обов'язковою складовою проактивної бюджетної політики, проте усі податкові витрати повинні мати гарантований цільовий характер при збереженні на перехідний період визначальної ролі непрямих податків у бюджетних надходженнях [27].

2. Цілеспрямована підтримка модернізації національної економіки та зміцнення її конкурентоспроможності. Стрімкі зміни глобального конкурентного середовища та глобальний перерозподіл потоків товарів та капіталів вимагають адаптації до цих викликів національних економік. Таке завдання особливо актуальне з огляду на історично обумовлену високу відкритість економіки України та необхідність переорієнтації на нові ринки після втрати переважної частки російського ринку. Через відсутність належної фінансової потужності пряма участь

бюджету у модернізаційних змінах у вигляді державних інвестицій є вкрай обмеженою, проте ця обмеженість має компенсуватись концентрацією структури видатків на напрямках, які спроможні створювати позитивний синергетичний ефект для економічного зростання. Такими є вкладення в інфраструктурні сектори, розвиток інформаційно-комунікаційного середовища, зниження трансакційних витрат бізнесу тощо. Головний акцент проактивної бюджетної політики має бути зроблений на інституційному забезпеченні партнерського фінансування програм модернізації, а також створенні сприятливих умов для здійснення приватних інвестицій: податкового стимулювання, інформаційного забезпечення, сприятливого підприємницького та інвестиційного середовища тощо. Важливою підтримкою модернізаційних змін є також розвиток освіти та науки [27].

3. Забезпечення позитивного тренду людського розвитку. Суспільно-політична криза в Україні наочно продемонструвала подальшу неможливість економічного поступу поза вимірами людського розвитку. Забезпечення не лише базових підвалин якості життя, але й умов для реалізації трудового й креативного потенціалу громадян та зростання на цій основі добробуту нації є одним з визначальних завдань бюджетної політики держави. Проте наявні бюджетні обмеження не дають підстав очікувати вирішення цього завдання на засадах традиційного для української політики соціального патерналізму. Досягти нової якості соціальної політики можливо через реалізацію потенціалу людського капіталу нації як ключової конкурентної переваги сучасної глобалізованої економіки. Видатки на освіту, охорону здоров'я, культурний розвиток мають розглядатися та формуватися у першу чергу як інвестиції в підвищення вартості людського капіталу.

4. Розкриття потенціалу розвитку регіонів на засадах фіскальної децентралізації. Удосконалення міжбюджетних відносин та розширення практичних повноважень регіональних влад щодо акумулювання та використання ресурсів розвитку має розширити можливості залучення до економічного обороту потенційних ресурсів регіонів, наблизити результати діяльності економіки регіону до потреб місцевого населення. Розширення економічних повноважень регіонів з одночасним зміцненням їхньої фінансової бази – безальтернативний шлях до територі-

альної реінтеграції країни та подолання ризиків відцентрових тенденцій у майбутньому.

5. Фінансове забезпечення оновленої оборонної політики. Нав'язаний Україні Російською Федерацією воєнний конфлікт спонукав до перегляду Воєнної доктрини України та змусив до суттєвого збільшення бюджетних видатків на потреби поточного забезпечення Збройних сил та зміцнення їх боєздатності у подальшій перспективі. Втягнення України у прірву нарощування оборонних видатків є, поза сумнівом, однією з руйнівних цілей «гібридної війни». Шлях протидії цьому ризику лежить через перетворення оборонних видатків на стимулятор розвитку національної економіки на засадах якнайширшого впровадження ринкових принципів розподілу оборонних видатків в межах внутрішнього ринку [48, с. 98].

6. Інтеграція України до глобальної системи людського розвитку, цілі якого визначені на рівні ООН як Цілі розвитку тисячоліття. Ними визначено: подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя, забезпечення гендерної рівності, зменшення дитячої смертності, поліпшення здоров'я матерів та ін. Долучення до глобальних цілей розвитку відкриває простір для міжнародного діалогу України, спрощує отримання правової та фінансової підтримки на міжнародному рівні, відкриває можливості застосування вітчизняного економічного потенціалу в реалізації міжнародних програм гуманітарної підтримки країн що, у свою чергу, сприяє розширенню міжнародного економічного партнерства.

Пріоритети реформування бюджетної політики визначаються основними принципами Політики економічного прагматизму, спираючись на які, Україна спроможна досягти стабільного, динамічного інвестиційно орієнтованого економічного зростання, результати якого будуть спрямовані перш за все на забезпечення належної якості життя громадян. Довгостроковим пріоритетом бюджетної політики в Україні має стати створення передумов для переходу від рецесії до стійкого економічного підйому.

Відповідно до бюджетної стратегії в рамках цієї політики наголошується, що формування відповідної бюджетної політики повинно відбуватись з дотриманням визначених принципів, серед яких можна виділити забезпечення реалісти-

чності цілей бюджетної політики та обґрунтованості концентрації ресурсів для їх досягнення, проведення обґрунтованого середньострокового планування, спрямованого на узгодження у бюджетному процесі поточних (річних) і стратегічних завдань політики економічного розвитку, зміцнення дієздатності держави на основі забезпечення фінансовими ресурсами можливостей реалізації її функцій у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики, зменшення масштабів прямої бюджетної підтримки економічної діяльності на користь інструментів податкового стимулювання та створення сприятливого підприємницького клімату; розмежування поточних видатків і видатків на розвиток, уточнення та розширення джерел, за рахунок яких мають формуватися видатки на розвиток, раціоналізація та упорядкування системи соціальних видатків на основі реформування соціальної сфери й посилення цільового характеру системи пільг, субсидій і соціальних виплат, поширення державно-приватного партнерства в реалізації завдань економічного та соціо-гуманітарного розвитку, побудова міжбюджетних відносин на засадах раціональної централізації основних функцій держави та послідовного розширення можливостей та повноважень місцевого самоврядування та інші [68, с. 27].

Надання бюджетній політиці характеру проактивної стратегії, що реалізується у принципах економічного прагматизму, потребуватиме концентрації зусиль на низці важливих орієнтирів:

- відновлення активної ролі бюджетної політики в стимулюванні економічного зростання та стратегічно орієнтованого розвитку суспільства;
- активна реалізація інвестиційного потенціалу державних фінансів, створення сприятливих умов для інвестиційно орієнтованої моделі розвитку та її інноваційної спрямованості;
- відновлення активної ролі податкової політики щодо економічного розвитку: надання їй характеру, «дружнього» для підприємництва та сприятливого для економічного зростання, встановлення соціально справедливого оподаткування;
- концентрація ресурсів держави (в т.ч. основної частки бюджетного інвестування) на розбудові економічного середовища, сприятливого для підприєм-

ництва, ефективної конкуренції на засадах вільного руху ресурсних та інформаційних потоків, вільного від необґрунтованих обмежень та антиконкурентних втручань;

- пріоритетність розбудови нової соціальної і гуманітарної системи в суспільстві, яка сприятиме розвитку та розкриттю людського капіталу нації;
- різке зменшення корупційної ємності бюджетної сфери на основі спрощення адміністративних процедур та впровадження новітніх технологій організації та контролю;
- відновлення довіри суспільства до політики держави у бюджетній сфері через забезпечення повної відкритості формування та витрачання бюджетних коштів, підзвітності та підконтрольності розпорядників, широке застосування громадської ініціативи у плануванні бюджетних видатків та контролю за їх здійсненням [88, с. 231].

Як зазначалося вище, реалізація нової бюджетної стратегії має відбуватися в чіткому узгодженні з усім комплексом економічних реформ, що проводяться в країні. Досягнення несуперечливості орієнтирів та завдань бюджетної політики з іншими складовими політики держави – єдино можливий шлях послідовної реалізації визначених бюджетною стратегією цілей. З іншого боку, необхідна трансформація бюджетної політики держави, що вимагає синхронного реформування суміжних секторів національної економіки, що дозволить зменшити потребу в бюджетних видатках, раціоналізувати їх витрачання тощо.

Таким чином, враховуючи актуальність завдань бюджетної політики в контексті соціально-економічного розвитку, реформ місцевого самоврядування як на найближчу, так і на середньострокову перспективу, наголошуючи на необхідності подальшого вдосконалення та впровадження програмно-цільового методу в бюджетному процесі, підкреслюючи важливість підвищення ефективності взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами.

Напрямки підвищення ефективності взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами:

- підвищення рівня автономії місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів, зокрема шляхом продовження поступового впровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів;
- удосконалення розробки та реалізації моделі комплексної оцінки ефективності й результативності бюджетних програм;
- удосконалення процедур казначейського обслуговування місцевих бюджетів з урахуванням застосування програмно-цільового методу бюджетування;
- спрощення процедур казначейського обслуговування органів місцевого самоврядування та порядку реєстрації фінансових зобов'язань в органах Державної казначейської служби шляхом зменшення документообігу;
- планування доходів, видатків та надання кредитів місцевих бюджетів на середньострокову перспективу на основі уніфікованої методології;
- підвищення якості та ефективності державних інвестицій шляхом оптимізації розподілу фінансових зобов'язань між центральною, місцевою владою та приватними інвесторами;
- забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках регіонального розвитку, визначених у стратегічних документах;
- оптимізація кількості державних цільових програм та узгодження їх фінансових складових із наявними бюджетними ресурсами.

Світовий досвід свідчить, що загальна ефективність системи фінансового вирівнювання та бюджетного регулювання визначається з урахуванням ступеня централізації бюджетної системи, дієвістю регулюючих податків, збалансованістю доходів та витрат центрального уряду тощо. Критерієм ефективності будь-якої моделі місцевого самоврядування мають бути якість та обсяг бюджетних послуг, що надаються населенню.

Для підвищення ефективності бюджетної політики в Україні необхідно забезпечити: якісне поліпшення нормативно-правової бази щодо бюджетного процесу в Україні; вдосконалення системи бюджетного планування; розмежування

видатків державного бюджету і місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації; удосконалити систему оцінки ефективності використання бюджетних коштів та управління дефіцитом Державного бюджету України.

3.2. Бюджетний механізм в системі забезпечення суспільного розвитку України

В умовах ринкових відносин, враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів, питання забезпечення ефективного управління витрачанням бюджетних коштів в Україні є досить актуальним. Це є однією з найскладніших питань бюджетного регулювання. Його дієвим інструментом є державний бюджет, що здійснює вплив на соціально-економічні процеси в країні та забезпечення їх стабілізації. Важливе значення при цьому належить забезпеченню «достатніх» обсягів доходів бюджету усіх рівнів, фінансування пріоритетних напрямів витрачання бюджетних коштів та контролю за їх цільовим використанням, ефективністю управління витрачанням бюджетних коштів на державному і місцевому рівнях. Саме тому, особлива роль належить створенню управлінської системи, яка забезпечуватиме ефективне виконання і витрачання бюджетних коштів.

Виникнення та розвиток бюджетної політики пов'язане з виникненням і розвитком інституту податку та інституту бюджету в процесі еволюційного розвитку суспільства. Важливим є можливість адаптації інститутів до зміни середовища, адже функціонування будь-якої сфери економіки визначається природою її інституційної основи, яка складається з комплексу взаємопов'язаних правил і обмежень, тому без зміни інституційної моделі неможливо створити відповідні умови для спрямування суспільства на нову траєкторію розвитку.

Бюджетне регулювання економічної діяльності реалізується в сукупності взаємовідносин економічних, правових, інституційних компонентів, що пов'язані із визначенням основних напрямів та пріоритетів бюджетної політики, плануванням і прогнозуванням бюджетних показників, формуванням і виконанням бюджету, проведенням контролю за використанням бюджетних коштів [26]. Видатки

бюджету на економічну діяльність спрямовуються на регулювання фінансових процесів та стабілізацію економіки, зокрема через: створення сприятливих умов для суб'єктів національного ринку; підтримку базових галузей економіки та стимулювання розвитку нових перспективних галузей; розвиток наукомістких інноваційних технологій; модернізацію інфраструктури тощо.

Реалізація довгострокових соціально-економічних програм розвитку країни передбачає продовження й поглиблення бюджетної реформи з метою формування та реалізації бюджетної політики на якісно новому рівні [46]. Економічне зростання та побудова високотехнологічного виробництва реалізується через модернізацію промисловості, сільського господарства та інших галузей економічної системи в умовах підвищення ролі наукових досліджень та інноваційних винаходів.

Отримання позитивного ефекту від використання бюджетних коштів є одним з найважливіших результатів управління, чому сприятиме удосконалення механізму розподілу та використання бюджетних коштів. Це дозволить вирішити нагальні питання сьогодення, які виникають в сучасних економічних реаліях. Рациональне використання бюджетних коштів є важливим фактором зростання добробуту та прискорення соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетне реформування в Україні в контексті середньострокового планування, має здійснюватися з урахуванням ресурсних можливостей органів влади, розподілу ресурсів у відповідності зі стратегічними пріоритетами, зміцнення фінансової дисципліни, підвищення ефективності державних програм і послуг та акцентування уваги на проблемах стійкості у довгостроковій перспективі [68, с. 30].

Необхідність нейтралізації загроз національній безпеці України, зумовлених недоліками функціонування ринкових механізмів, значним рівнем тінізації економіки, сповільненням темпів економічного зростання та загостренням соціальних проблем вимагає перегляду пріоритетів державного управління. Зважаючи на провідну роль бюджету як імперативної домінанти системи державного регулювання соціально-економічних процесів, використання якого пов'язане з практичним застосуванням бюджетного механізму соціально-економічного розвитку пояснює доцільність модернізації зазначеного механізму.

Професор І. Я. Чугунов визначив, що з метою підвищення якісного рівня функціонування системи бюджетного регулювання доцільним є використання архітекτονіки як особливої науки, що досліджує загальні принципи побудови цілісних систем, у тому числі інституційних. Досліджуючи проблематику інституційної архітекτονіки бюджетної системи, науковець визначає її як найбільш оптимальні бюджетні співвідношення, зокрема, частка дохідної та видаткової частин бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету, обсягу державного боргу у ВВП, структури доходів, видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання, так і основні положення бюджетного процесу, що містяться в ряді нормативно-законодавчих актів [84, с. 4].

Архітектоніка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування фінансової моделі в суспільстві, заснованої на правилах, нормах, організаційних структурах, які в сукупності повинні цілеспрямовано формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства. Підвищення ефективності механізму функціонування інституту бюджетної політики вимагає врахування трансакційних витрат і створення основ для їх зниження в умовах трансформаційного періоду; необхідно виділяти витрати бюджетного процесу, обумовлені постійними змінами, що вносяться в процесі реалізації бюджетної політики [19, с. 112].

Оптимальне поєднання елементів бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави дає змогу органам державної влади та місцевого самоврядування результативно впливати на соціально-економічні процеси, забезпечуючи функціонування та розвиток національної економіки, доступне та якісне надання суспільних послуг населенню, вирішення соціальних проблем тощо, оскільки одним із головних пріоритетних завдань державних та місцевих органів влади має стати зміцнення економічного потенціалу територій. Це вимагає запровадження систем ефективного економічного управління, основною метою якого є посилення ролі територій, визначення стратегічних пріоритетів регіонального ас-

пекту бюджетної політики, оптимального поєднання місцевих, регіональних та загальнодержавних інтересів.

Учасники бюджетного процесу повинні забезпечити взаємозв'язок між показниками бюджету, плану соціально-економічного розвитку країни й інших державних планів і програм, як це показано на рис. 3.3.

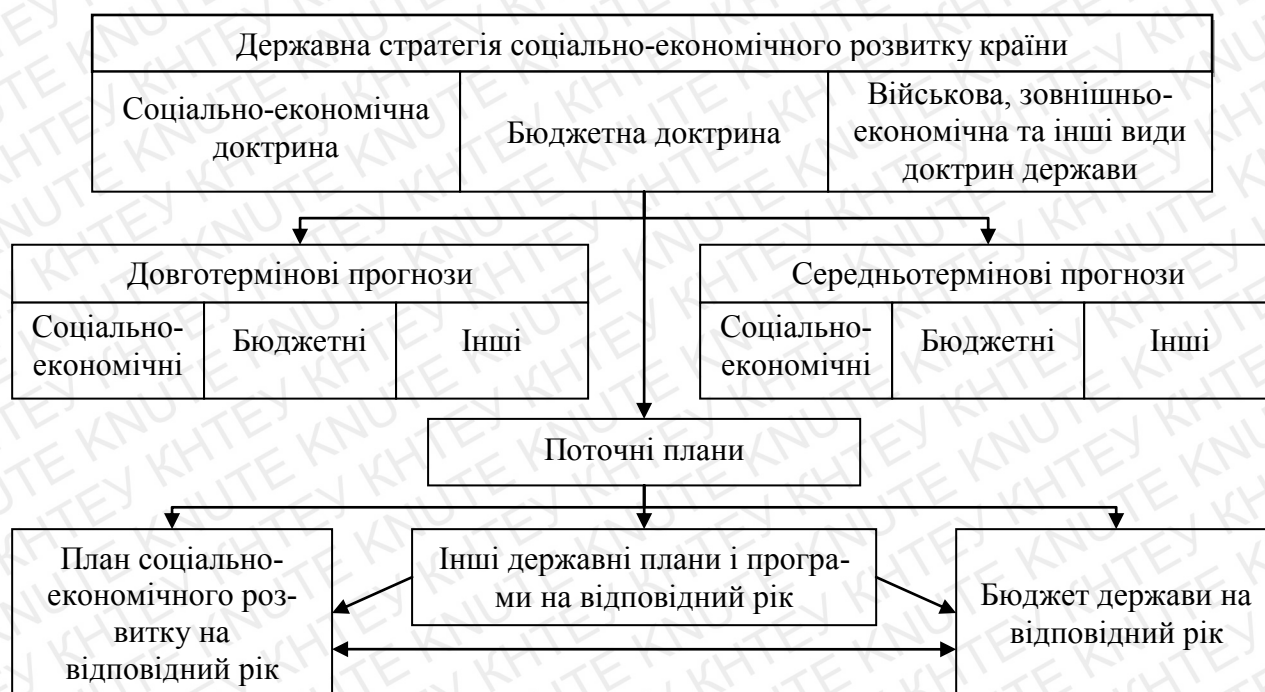


Рисунок 3.3 – Взаємозв'язок між бюджетом держави, планом соціально-економічного розвитку країни та іншими державними планами і програмами [28, с. 99]

Реалізація механізму регулювання доходної та видаткової частини бюджету впливає на обсяг бюджетного дефіциту, який має фінансуватися за рахунок запозичень чи коштів від приватизації об'єктів державної власності. В умовах економічного спаду доцільно використовувати бюджетний дефіцит як інструмент стимулювання економічного розвитку, натомість у період економічного розвитку важливим є зменшення його рівня або ж ухвалення бюджету із профіцитом. З метою підвищення результативності фінансової політики як складової системи економічного розвитку необхідним є посилення взаємозв'язку фінансового регулювання із циклічністю економічного зростання, проведення збалансованої бюджетної політики. Необґрун-

тований рівень дефіциту бюджету впливає на зростання рівня інфляції, стан фінансового ринку, показник державного боргу, що досить негативно відбивається на макроекономічній стабільності країни [44, с. 86].

В умовах стрімкого зростання державного та гарантованого державою боргу України необхідним є не лише проведення виваженої боргової політики, але й забезпечення ефективності й результативності використання кредитних ресурсів та спрямування частини запозичених коштів у фінансування проектів розвитку економіки [35, с. 212]. Доцільним є удосконалення механізму залучення та використання зовнішніх фінансових ресурсів, розробка довгострокової стратегії управління державним боргом.

Важливого значення набувають питання удосконалення механізмів взаємодії між бюджетною, податковою, митною, борговою та грошово-кредитною політикою для забезпечення координації цілей та завдань всіх учасників бюджетного процесу. «Розробка і реалізація бюджетної політики мають спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань бюджетних відносин, що посилять збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів» [68, с.70].

Бюджетна політика має бути спрямована на формування дієвої моделі перерозподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи, сприяти соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Важливим є здійснення заходів у сфері фіскальної децентралізації, ефективність якої залежить від регіональних особливостей та структури економіки.

Основні засади формування бюджетної політики в системі стимулювання економічного розвитку країни, мають забезпечити поєднання складових адаптивної інституційної архітектури бюджетної системи та інструментів фіскального регулювання, оптимізації структури бюджетних доходів і видатків, системи міжбюджетних відносин й середньострокового бюджетного планування та прогнозування на основі встановлення взаємозв'язку між тенденціями фінансової глобалізації та пріоритетами державної фінансової політики, що сприятиме забезпеченню стійкого економічного зростання.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних засад та обґрунтування пріоритетів бюджетної політики в умовах економічних перетворень зроблено наступні висновки:

1. В сучасних умовах бюджетна політика розглядається в контексті трансформаційних процесів економічної системи. Це потребує врахування основних цілей економічного та соціального розвитку, поєднання та взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного, забезпечення найважливіших державних програм через механізм мобілізації та використання фінансових ресурсів та формування теоретично обґрунтованої системи заходів планування, регулювання і контролю бюджетної системи з питань фінансових відносин зі сторони відповідних державних інституцій у процесі створення та використання централізованих грошових фондів країни.

2. Пріоритетним напрямом бюджетної політики країн Європи з трансформаційною економікою є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. Особливої значущості набувають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Задля посилення дієвості заходів бюджетного регулювання необхідним є проведення системних реформ у сфері державних фінансів.

3. Бюджетна політика держави у сфері доходів відіграє важливу роль у функціонуванні країни, оскільки вона в подальшому забезпечує виконання видаткової частини. Структура доходів зведеного бюджету України має змінний характер, що в першу чергу пояснюється змінами у бюджетному та податковому законодавстві. Також на стан доходів зведеного бюджету країни впливає зміна обсягів валового внутрішнього продукту, військові дії на Сході України та втрата територій від анексії. Важливу роль відіграли проведені заходи з лібералізації податкового законодавства, розширення бази оподаткування, створення сприятливих умов для розвитку виробництва, приватного підприємництва, спрощення адмініс-

трування податків та зборів, скорочення економічно необґрунтованого надання пільг та нелегального тіньового обігу.

4. В умовах структурної перебудови бюджетна політика в сфері видатків спрямована в першу чергу на підвищення власної обороноздатності, своєчасних виплат за борговими зобов'язаннями, фінансування запланованих соціальних виплат та допомог, а також забезпечення жорсткої економії бюджетних коштів. Бюджетна політика України перебуває на стадії структурних змін інституційної системи та адаптації до внутрішніх та зовнішніх викликів економічного середовища. Одним з головних пріоритетів для уряду має бути завершення реалізації реформ, спрямованих на модернізацію економіки та розбудову суспільних інститутів. Важливим є збалансування системи формування бюджету у середньостроковому та довгостроковому періодах, а також удосконалення фінансового інструментарію планування та прогнозування бюджетних показників для подальшого забезпечення фінансовими ресурсами необхідних трансформацій у суспільстві. Необхідним є також врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду, розробки бюджетної політики як вагомого інструменту впливу на економічне зростання.

5. Реалізація нової бюджетної стратегії має відбуватися в чіткому узгодженні з усім комплексом економічних реформ, що здійснюється в країні. Досягнення несуперечливості орієнтирів та завдань бюджетної політики з іншими складовими політики держави – єдино можливий шлях послідовної реалізації визначених бюджетною стратегією цілей. З іншого боку, необхідна трансформація бюджетної політики держави, що вимагає синхронного реформування суміжних секторів національної економіки, що дозволить зменшити потребу в бюджетних видатках, раціоналізувати їх витрачання тощо.

6. Бюджетний механізм має забезпечити можливість виконання державою покладених на неї функцій за допомогою управління бюджетними коштами. Покращання дієвості його складових дозволяє підвищити результативність державного регулювання, ефективність бюджетної політики в умовах економічних перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адонін С. В. Особливості дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі / С. В. Адонін, В. А. Ізюмська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 19. - С. 108-111.
2. Алексеев І. В. Бюджетний механізм і соціально - економічний розвиток регіонів: Монографія. / І. В. Алексеев, Г. С. Лопушняк, М. В. Ливдар. – Львів : Ліга-Прес , 2014. – 248 с.
3. Богдан Т. П. Боргова безпека та її роль у забезпеченні фінансової стабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 4–17.
4. Боголіб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності / Т. М. Боголіб // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 3–4 (1). – С. 84–87.
5. Боголіб Т.М. Забезпечення стійкості бюджетної системи України в умовах кризових явищ //Економічний часопис XXI. – 2014. – №7-8. – С. 72-86.
6. Боголіб Т.М. Інституційна основа бюджетної системи України / Т.М. Боголіб // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая, 2013. – № 2(44). – С. 57-68.
7. Боголіб Т.М. Нова модель економічного зростання України: монографія / за ред. д.е.н., професора Боголіб Т.М. - К.: Корпорація, 2015 – 384 с.
8. Боярко І. Аналіз бюджетної політики країн ЄС та України у сфері формування та використання державних видатків / І. Боярко, Н. Дехтяр, О. Дейнека // Вісник Національного банку України. - 2013. - № 9. - С. 17-21.
9. Булавинець В. М. Удосконалення методики планування й прогнозування видатків місцевих бюджетів соціального призначення / В. М. Булавинець // Вісник ТНЕУ. – 2014. – № 2. – С. 64–80
10. Булгакова С., Єрмошенко Л. Бюджетна політика держави // Вісник КНТЕУ. – 2002. – № 1. – С. 47-60.

11. Буряченко А. Є. Функціональна децентралізація та вдосконалення системи бюджетних відносин / А. Є. Буряченко // Фінанси України. – 2014. – № 2. – С. 19–29
12. Бюджетний Кодекс України / Верховна Рада України // Закон № 2456-VI від 11.10.2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/](http://zakon.rada.gov.ua/)
13. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
14. Ватульов А. В. Фінансова політика у системі економічного розвитку / А. В. Ватульов // Економічний часопис - XXI. - 2013. - № 5-6 (1). - С. 37-40.
15. Величко А. В. Бюджетный механизм инвестирования социальной инфраструктуры: [Текст]: монография / А. В. Величко. – К.: Институт экономики НАН Украины, 1998. – 252 с.
16. Виконання Державного бюджету України / Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
17. Власюк О. С. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансово безпеки/ О. С. Власюк, Л. Г. Шемаєва, Л. П. Лондар – К.: НІСД, 2016. – 50 с.
18. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку в рамках класичної та неокласичної теорій / // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2015. - Вип. 1. - С. 98-103.
19. Городецька Т. Е. Формування інститутів розвитку бюджетної системи України / Т. Е. Городецька // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.-2014.- № 2.-С. 110-117.
20. Дегтяр О. А. Прогнозування величини бюджетних надходжень: методологічний аспект/ О. А. Дегтяр// Держава і ринок. - 2012.-№ 2.- С. 133-138.
21. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

22. Євтушенко Н. М. Управління акумуляцією та витратами бюджетних коштів/ Н. М. Євтушенко, В.. Виноградня // Економічний вісник університету. – Випуск № 33/1.
23. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія/ І. В. Запатріна. – Київ : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
24. Зверук Л. А. Бюджетна безпека як важливий пріоритет розвитку бюджетної системи України / Л. А. Зверук, О. Г. Білик//Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2017. - № 2. - С. 35-39.
25. Звіт про результати аналізу стану виконання повноважень органами виконавчої влади щодо повноти обліку платників податків / Затверджено рішенням Рахункової палати від 1 грудня 2015 року №10-6 – Київ, 2015. – 48 с. Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748227/Zvit_10-6.pdf?subportal=main
26. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації : монографія / В.Р. Сіденко, М.І. Скрипниченко, В.С. Пономаренко, І.Я. Чугунов та ін. ; за заг. ред В.Р. Сіденка. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 648 с.
27. Канцур І. Г. Бюджетна стратегія як елемент управління економічним ростом України в умовах євроінтеграційного курсу [Електронний ресурс] / І. Г. Канцур // Збірник наукових праць УДФСУ. – 2017. – № 2. – Режим доступу: <https://goo.gl/F92iLb>
28. Канцур І. Г. Ефективність використання бюджетних коштів на розвиток соціальної сфери / І. Г. Канцур, Г. В. Мамонова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Випуск 3 (44). – С. 95-100.
29. Кірнос І.О. Співвідношення соціального та економічного в суспільному розвитку: систематизація світового досвіду / І.О. Кірнос // Научные труды ДОНН-ТУ. Серия: экономическая. – 2014. – № 4. – С. 146 – 154 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elibrary.ru/issues.asp?id=37579>
30. Козарезенко Л. В. Бюджет участі в системі державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу / Л. В. Козарезенко // Економічний віс-

ник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. - 2016. - Вип. 28/1. - С. 180-189.

31. Козюк В. В. Макрофіскальні фактори глобальної нестабільності / В. В. Козюк // Фінанси України. - 2014. - № 3. - С. 8-22.

32. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика [монографія] / Т. А. Коляда. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. – 396 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 63).

33. Корень Н. В. Концептуальні засади модернізації бюджетної політики в умовах трансформаційних зрушень [Електронний ресурс] / Н. В. Корень // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4557>.

34. Кузькін Є. Ю. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації: проблеми та шляхи їх розв'язання / Є. Ю. Кузькін, Я. В. Котляревський, О. В. Шишко // Фінанси України. - 2015. - № 12. - С. 63-72. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_12_7

35. Кучер Г. В. Борговий механізм фінансування державних витрат / Г. В. Кучер // Бізнес Інформ. - 2015. - № 8. - С. 207-214.

36. Кучер Г. В. Державне фінансування соціального захисту в умовах трансформаційної економіки / Г. В. Кучер // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2016. - Вип. 8(1). - С. 120-125.

37. Кучер Г. В. Державні видатки на соціальний захист крізь призму економічного розвитку / Г. В. Кучер // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 30(1). - С. 236-245.

38. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л. В. Лисяк. - К.: ДНУ АФУ - 2009. - 600 с.

39. Лисяк Л. В. Бюджетний механізм в умовах інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту / Л. В. Лисяк, В. О. Куліченко // Економічний простір. - 2016. - № 106. - С. 156-167.

40. Лук'яненко І. Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України / І. Г. Лук'яненко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4 (411). – С. 197-201.
41. Лук'яненко І.Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. - К.: НаУКМА, 2014. - 229 с.
42. Лук'янова В.В. Комп'ютерний аналіз даних : [посібник] / В.В. Лук'янова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 344 с.
43. Лютий І .О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави / І.О. Лютий // Фінанси України 2009 р., № 12(169), с. 13-19
44. Макогон В. Д. Бюджетна архітектура як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку суспільства / В. Макогон // Проблеми економіки. – 2012. – № 4 – С. 73–77
45. Макогон В. Д. Пріоритети сучасної бюджетної політики України / В. Д. Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2011. - № 3. - С. 50-57.
46. Макогон В. Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень [Електронний ресурс] / В. Д. Макогон // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. - № 7 – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/9.pdf
47. Макогон В.Д. Бюджетна політика у країнах ЄС / В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. — 2011. — № 6. - С. 36—46.
48. Максютя А. А. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни / А. А. Максютя // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2013. - Вип. 1. - С. 265-272.
49. Максютя А. А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А. Максютя, І. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно- економічного університету. - К.: КНТЕУ. - 2012. - № 1 (81). - С. 45-54
50. Маркуц Ю.І. Формування державного бюджету в розвинутих країнах світу та Україні / Ю.І. Маркуц // Бізнес Інформ. - 2016. - №11. –

51. Мельник В. М. Фіскальний механізм забезпечення соціального розвитку України: монографія / В. Мельник, І. Канцур, М. Мельник. – Тернопіль : ФОП Осадца В. М., 2017. – 200 с.
52. Мельниченко С. І. Бюджетне регулювання економічного розвитку / С. І. Мельниченко // Вісник ДДФА. Економічні науки. - 2014. - № 2. - С. 82-88.
53. Міжнародний досвід середньострокового бюджетного планування: уроки для України/ Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://feao.org.ua/news/sbp/>
54. Міжнародний досвід формування основних напрямів бюджетної політики/ Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://feao.org.ua/products/budget-policy/>
55. Мярковський А. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А. Мярковський, І. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2010. - № 5. - С. 5-15.
56. Мярковський А.І. Стратегічні напрями розвитку системи управління державними фінансами / А.І. Мярковський // Фінанси України. – 2013. – № 8. - С. 7 - 18.
57. Опарін В. М. Домінанти та пріоритети фінансового вирівнювання в Україні / В. М. Опарін // Фінанси України. – 2015. – № 6. – С. 29–43.
58. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
59. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/>
60. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія / К.В. Павлюк // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 87-101.
61. Пасічний М. Д. Бюджетно-податкова політика у країнах ЄС із трансформаційною економікою / М. Д. Пасічний // Економіка розвитку. - 2017. - № 2. - С. 30-39.

62. План законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова Верховної Ради України від 4 черв. 2015 р. № 509-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/le/text/35/f444365n15.zip>

63. Податковий кодекс України / Верховна Рада України // Закон № 2755-VI від 04.10.2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

64. Про Державний бюджет України на 2018 рік / Верховна Рада України // Закон № 2246-VIII від 13.10.2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

65. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

66. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017 - 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249797370>

67. Проект Постанови про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047

68. Прокопенко Н. С. Концептуальні підходи до механізму фінансування екологічних державних цільових програм / Н. С. Прокопенко, І. І. Дуднікова // Науковий вісник Полісся. – 2015. – № 4. – С. 25-36.

69. Радіонов Ю. Д. Бюджетні видатки у країнах з розвинутою і трансформаційною економікою / Ю. Д. Радіонов // Інтелект XXI. - 2018. - № 2. - С. 25-30.

70. Роменська К. М. Посилення результативності використання коштів місцевих бюджетів України у забезпеченні соціально- економічного розвитку регіонів / К. М. Роменська // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2014. – № 2. –

С. 97–103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddfae_2014_2_14. С.222-226

71. Сергієнко Л.К. Теоретичні основи формування національної бюджетної політики України / Л.К. Сергієнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 7. – С. 738–742

72. Серьогін С. М. Теоретичні засади та основні напрямки реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні / С. Серьогін, Н. Гончарук //Аспекти публічного права. 2015. № 4. С. 111–120. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_4_16.

73. Соколовська А. М. Фіскальна політика в Україні та її макроекономічні наслідки / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2014. – № 11. – С. 17–32.

74. Статистична інформація / Державна статистична служба України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

75. Статистична інформація/ Eurostat. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat>

76. Степанова Г. М. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку України / Г. М. Степанова // Бізнес Інформ. - 2017. -№ 2. -С. 231-237.

77. Тарасюк М. Формування доходів бюджету в умовах трансформації економіки / М. Тарасюк // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2015. - № 5. - С. 63–71.

78. Теорія фінансів / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбов. л-ри, 2010. – 576 с.

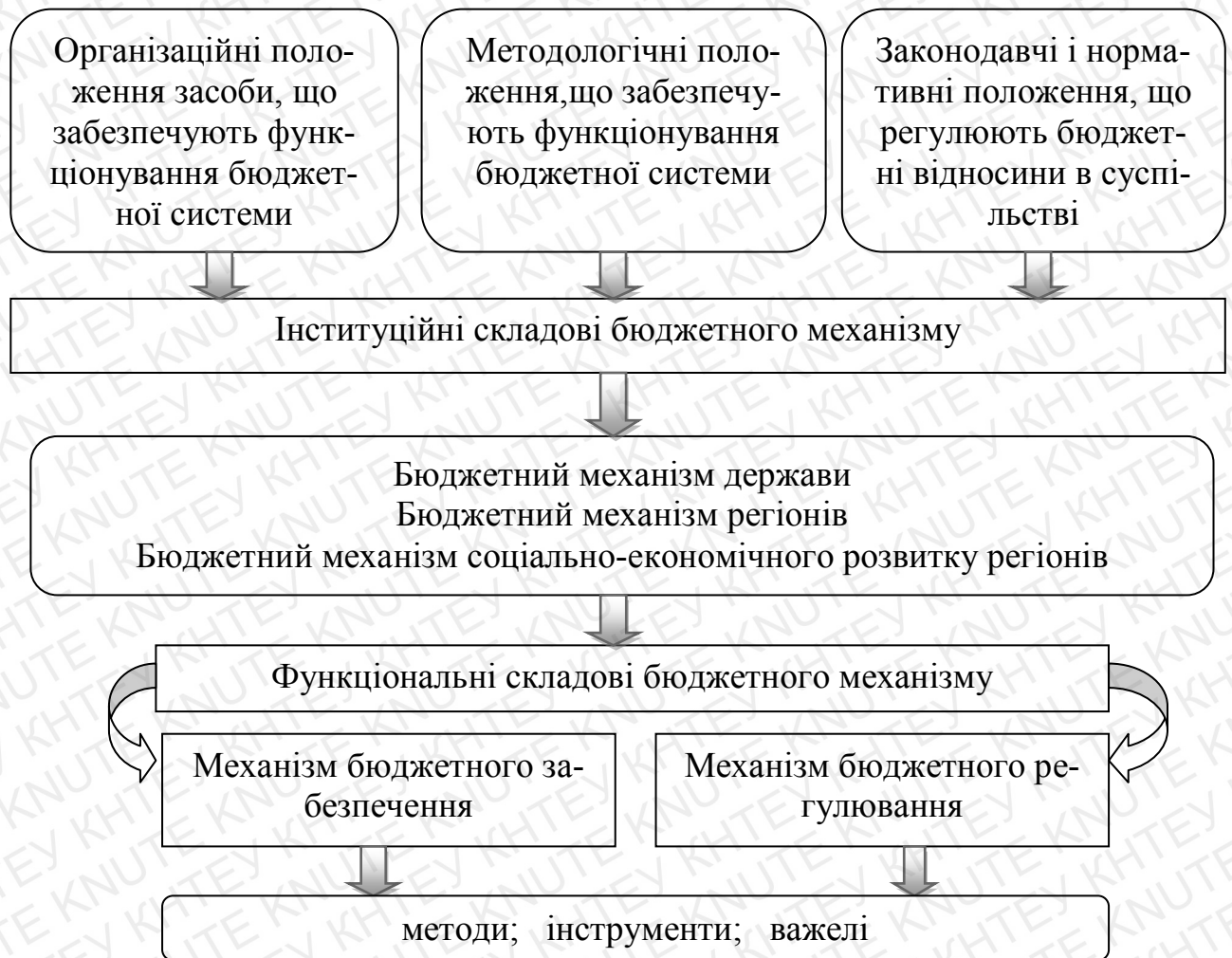
79. Уманців Ю. М. Економічна політика держави в умовах глобалізації / Ю. М. Уманців/ Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2017, – № 1 . – С. 5 – 18

80. Фатюха Н. Г. Прогнозування доходної частини місцевих бюджетів Запорізької області [Електронний ресурс] / Н. Г. Фатюха // Ефективна економіка. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1611.

81. Хорошковський В. І. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: еволюція, теорія, практика : монографія / В. І. Хорошковський. К.: Інтеллект, 2013.-428 с.3, с. 276.
82. Чугунов І. Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І. Я. Чугунов, В.Д.Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2014. - № 4. - С. 79-91.
83. Чугунов І. Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2014. - № 5. - С. 64-77
84. Чугунов І. Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи / І. Я. Чугунов // Фінанси України. — 2008. — № 11. — С. 3–10.
85. Чугунов І. Я. Бюджетна політика в умовах трансформації економіки/ І. Я. Чугунов, К. В. Брижан // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. - 2017.- № 32/1. – С. 241 - 251.
86. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І.Я. Чугунов. – К.: НДФІ, 2005. – 286 с.
87. Чугунов І.Я., Павелко А.В. Бюджетна політика економічного розвитку / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015. –№ 2 (100). – С. 64–73.
88. Чуркіна І. Є. Управління акумуляцією та витрачанням бюджетних коштів в контексті забезпечення ефективності функціонування бюджетної системи України / І. Є. Чуркіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2015.– Вип. 13. – С. 230-234.
89. Шановал С. Л. Напрями розвитку системи бюджетного планування [Електронний ресурс] / С. Л. Шаповал // Економічний вісник університету. -2017. - Вип. 32(1). - С. 204-210.
90. Шишко О. В. Напрями розвитку системи міжбюджетних відносин України в середньостроковій перспективі / О. В. Шишко // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 51–61.

ДОДАТКИ

Концептуальна модель бюджетного механізму (побудовано автором на основі [6, с. 233])



Таблиця Б.1 - Питома вага основних бюджетних показників у країнах з трансформаційною економікою за період 2007 – 2017 років, % ВВП

Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Доходи											
Латвія	33,5	33,4	35,0	36,8	36,2	36,8	36,6	36,6	36,9	37,2	37,5
Литва	34,4	35,0	35,8	35,4	33,5	33,0	32,9	34,0	34,6	34,5	33,8
Польща	41,4	40,7	37,8	38,5	39,1	39,1	38,5	38,6	38,9	38,8	39,6
Румунія	34,5	32,4	30,5	33,0	33,9	33,6	33,2	33,6	35,0	31,6	30,5
Словаччина	34,4	34,5	36,3	34,7	36,5	36,3	38,7	39,3	42,5	39,3	39,4
Видатки											
Латвія	34,0	37,6	44,2	45,5	40,5	38,0	37,7	38,1	38,2	37,1	38,0
Литва	35,3	38,1	44,9	42,3	42,5	36,1	35,5	34,6	34,9	34,2	33,3
Польща	43,2	44,3	45,0	45,8	43,9	42,9	42,6	42,3	41,6	41,1	41,2
Румунія	37,2	37,8	39,7	39,9	39,3	37,2	35,4	35,0	35,8	34,6	33,4
Словаччина	36,3	36,9	44,1	42,1	40,8	40,6	41,4	42,0	45,2	41,5	40,4
Дефіцит (+) / Профіцит (-)											
Латвія	0,5	4,2	9,1	8,7	4,3	1,2	1,2	1,2	1,4	-0,1	0,6
Литва	0,9	3,1	9,1	6,9	9,0	3,1	2,6	0,6	0,3	-0,3	-0,5
Польща	1,8	3,6	7,2	7,3	4,8	3,8	4,1	3,7	2,7	2,3	1,6
Румунія	2,7	5,4	9,2	6,9	5,4	3,6	2,2	1,4	0,8	3,0	2,9
Словаччина	1,9	2,4	7,8	7,4	4,3	4,3	2,7	2,7	2,6	2,2	0,8
Державний борг											
Латвія	8,0	18,2	35,8	46,8	42,7	41,2	39,0	40,9	36,8	40,5	40,1
Литва	15,9	14,6	28,0	36,2	37,2	39,8	38,8	40,5	42,6	40,1	39,7
Польща	44,2	46,3	49,4	53,1	54,1	53,7	55,7	50,3	51,1	54,2	50,6
Румунія	11,9	12,4	22,1	29,7	34,0	36,9	37,5	39,1	37,7	37,4	35,0
Словаччина	30,1	28,5	36,3	41,2	43,7	52,2	54,7	53,5	52,3	51,8	50,9

Джерело: складено автором на основі даних Eurostat Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Таблиця Б.2 - Питома вага податків на виробництво та імпорту та поточних податків на доходи, багатство у ВВП в країнах з трансформаційною економікою за період 2007-2017 років, %

Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Поточні податки на доходи, багатство											
Латвія	8,3	9,1	7,0	7,4	7,3	7,7	7,7	7,8	7,9	8,4	8,6
Литва	9,1	9,2	5,9	4,6	4,3	4,8	5,0	5,0	5,4	5,7	5,4
Польща	8,3	8,4	7,2	6,7	6,7	7,0	6,7	6,8	6,9	7,1	7,4
Румунія	6,5	6,4	6,0	5,8	6,1	5,8	5,9	6,2	6,6	6,5	6,1
Словаччина	6,4	6,7	5,8	5,6	5,7	5,8	6,4	6,8	7,3	7,3	7,1
Податки на виробництво та імпорту											
Латвія	12,0	10,8	11,2	12,3	12,2	12,6	13,0	13,3	13,6	14,3	14,0
Литва	11,6	11,6	11,6	11,8	11,6	11,2	11,0	11,2	11,6	11,7	11,7
Польща	14,4	14,4	12,8	13,8	13,9	13,0	12,9	12,8	12,8	13,5	13,7
Румунія	12,0	11,3	10,3	11,8	13,0	13,1	12,7	12,7	13,2	11,3	10,3
Словаччина	11,0	10,3	10,4	10,0	10,4	9,9	10,3	10,6	10,8	10,6	10,9

Джерело: складено автором на основі даних Eurostat Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Таблиця В – Динаміка основних показників бюджетної політики України за період 2007 – 2017 років

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Номінальний ВВП, млрд грн	720,73	948,06	913,35	1082,57	1316,60	1408,89	1454,93	1566,73	1979,46	2383,18	2982,92
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	219,94	297,89	272,70	314,51	398,55	445,53	442,79	456,07	652,03	782,86	1016,97
<i>Частка у ВВП, %</i>	30,52	31,42	29,89	29,05	30,61	31,57	30,43	28,74	32,79	32,85	34,09
Доходи Державного бюджету України (без врахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн	161,59	224,02	201,93	233,99	311,90	344,71	337,62	354,97	531,55	612,11	787,47
<i>Частка у ВВП, %</i>	22,42	23,63	22,11	21,61	23,69	24,47	23,21	22,66	26,85	25,68	26,40
Доходи місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн	58,35	73,87	71,04	80,52	86,66	100,81	105,17	101,10	120,48	170,75	229,50
<i>Частка у ВВП, %</i>	8,10	7,79	7,78	7,44	6,58	7,16	7,23	6,45	6,09	7,16	7,69
Видатки зведеного бюджету, млрд грн	226,05	309,20	307,40	377,84	416,85	492,45	505,84	523,13	679,87	835,83	1056,97
<i>Частка у ВВП, %</i>	31,36	32,61	33,66	34,90	31,66	34,95	34,77	33,39	34,35	35,07	35,43
Видатки Державного бюджету України (без врахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн	129,60	182,38	180,26	225,82	238,58	271,22	287,61	299,62	402,93	489,49	566,85
<i>Частка у ВВП, %</i>	17,98	19,24	19,74	20,86	18,12	19,25	19,77	19,12	20,36	20,54	19,00
Видатки місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн	96,45	126,83	127,14	152,02	178,27	221,23	218,24	223,51	276,94	346,34	490,12
<i>Частка у ВВП, %</i>	13,38	13,38	13,92	14,04	13,54	15,70	15,00	14,27	13,99	14,53	16,43
Обсяги міжбюджетних трансфертів, що передаються з Державного бюджету до місцевих, млрд грн	48,70	63,58	63,52	78,88	94,88	124,46	115,85	130,60	173,98	195,40	272,60
<i>Частка у ВВП, %</i>	6,76	6,71	6,96	7,29	7,21	8,83	7,96	8,34	8,79	8,20	9,14
Обсяги міжбюджетних трансфертів, що передаються з місцевих бюджетів до Державного, млрд грн	4,35	7,70	7,77	6,62	2,7	1,3	1,6	2,1	3,1	4,2	6,0

Продовження таблиці В

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка у ВВП, %	0,60	0,81	0,85	0,61	0,21	0,10	0,11	0,14	0,16	0,18	0,20
Дефіцит зведеного бюджету, млрд грн	6,12	11,31	4,78	63,34	18,30	46,93	63,06	67,06	27,84	52,97	40,00
Частка у ВВП, %	0,85	1,19	0,52	5,85	1,39	3,33	4,33	4,28	1,41	2,22	1,34
Дефіцит Державного бюджету, млрд грн	8,32	9,77	32,74	62,97	18,84	49,63	64,23	73,13	42,22	68,60	46,01
Частка у ВВП, %	1,15	1,03	3,58	5,82	1,43	3,52	4,41	4,67	2,13	2,88	1,54
Державний та гарантований державою борг, млрд грн	88,75	189,41	317,90	432,30	473,18	515,51	584,79	1100,78	1572,18	1929,76	2141,67
Частка у ВВП, %	12,31	19,98	34,81	39,93	35,94	36,59	40,19	70,26	79,43	80,97	71,80
Державний борг, млрд грн	71,29	130,69	227,00	323,48	357,27	399,22	480,22	947,03	1334,27	1650,83	1833,71
Частка у ВВП, %	9,89	13,79	24,85	29,88	27,14	28,34	33,01	60,45	67,41	69,27	61,47
Гарантований державою борг, млрд грн	17,45	58,72	90,91	108,83	115,91	116,29	104,57	153,80	237,91	278,98	307,96
Частка у ВВП, %	2,42	6,19	9,95	10,05	8,80	8,25	7,19	9,82	12,02	11,71	10,32
Зовнішній борг, млрд грн	69,94	142,74	212,77	276,75	299,41	309,00	300,70	611,91	1042,72	1240,03	1375,00
Частка у ВВП, %	9,70	15,06	23,30	25,56	22,74	21,93	20,67	39,06	52,68	52,03	46,10
Внутрішній борг, млрд грн	18,81	46,67	105,13	155,56	173,77	206,51	284,09	488,87	529,46	689,73	766,68
Частка у ВВП, %	2,61	4,92	11,51	14,37	13,20	14,66	19,53	31,20	26,75	28,94	25,70

Джерело: складено автором на основі даних Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України

Додаток Г

Таблиця Г.1 - Динаміка дохідної частини зведеного бюджету України за період 2007 – 2017 років

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження, млрд грн	161,26	227,16	208,07	234,45	334,69	360,57	353,97	367,51	507,64	650,78	828,16
частка у ВВП, %	22,38	23,96	22,78	21,66	25,70	25,55	24,33	23,16	25,53	27,31	27,76
Неподаткові надходження, млрд грн	48,55	60,54	58,44	73,84	60,00	80,92	84,98	80,61	140,15	125,50	154,55
частка у ВВП, %	6,74	6,39	6,40	6,82	4,61	5,73	5,84	5,08	7,05	5,72	5,18
Доходи від операцій з капіталом, млрд грн	6,37	6,70	3,65	3,14	2,35	2,99	1,64	2,02	1,80	1,59	2,16
частка у ВВП, %	0,88	0,71	0,40	0,29	0,18	0,21	0,11	0,13	0,09	0,07	0,07
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, млрд грн	0,10	0,14	0,65	0,31	0,48	0,22	1,53	5,38	1,88	4,20	1,63
частка у ВВП, %	0,01	0,01	0,07	0,03	0,04	0,03	0,11	0,34	0,09	0,18	0,05
Цільові фонди, млрд грн	3,64	3,35	2,16	2,77	1,03	0,83	0,67	0,54	0,56	0,78	30,47
частка у ВВП, %	0,51	0,35	0,24	0,26	0,08	0,06	0,05	0,03	0,03	0,03	1,02
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн	219,94	297,89	302,62	314,51	398,55	445,53	442,79	456,07	652,03	782,86	1016,97
частка у ВВП, %	30,52	31,42	29,89	29,05	30,61	31,57	30,43	28,74	32,79	32,85	34,09

Джерело: складено автором на основі даних Державної казначейської служби України

Таблиця Г.2 – Динаміка основних податкових надходжень у зведеному бюджеті України за період 2007 – 2017 рр.

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	34,78	45,90	44,49	51,03	60,22	68,09	72,15	75,20	99,98	138,78	185,69
<i>Частка у податкових надходженнях, %</i>	21,57	20,20	21,38	21,77	17,99	18,88	20,38	20,46	19,70	21,33	22,42
<i>Частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	15,81	15,41	14,70	16,23	15,11	15,28	16,29	16,49	15,33	17,73	18,26
Податок на прибуток підприємств, млрд грн	34,41	47,86	33,05	40,36	55,10	55,79	54,99	40,20	39,05	60,22	73,40
<i>Частка у податкових надходженнях, %</i>	21,34	21,07	15,88	17,21	16,46	15,47	15,54	10,94	7,69	9,25	8,86
<i>Частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	15,64	16,06	10,92	12,83	13,82	12,52	12,42	8,81	5,99	7,69	7,22
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів, млрд грн	9,07	10,23	17,93	23,72	26,10	28,66	27,72	28,24	38,78	55,12	67,77
<i>Частка у податкових надходженнях, %</i>	5,63	4,50	8,62	10,12	7,80	7,95	7,83	7,69	7,64	8,47	8,18
<i>Частка у зведеному бюджеті, %</i>	4,12	3,43	5,93	7,54	6,55	6,43	6,26	6,19	5,95	7,04	6,66
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів, млрд грн	1,50	2,55	3,69	4,60	7,82	9,77	8,95	16,86	24,33	35,01	47,67
<i>Частка у податкових надходженнях, %</i>	0,93	1,12	1,77	1,96	2,34	2,71	2,53	4,59	4,79	5,38	5,76
<i>Частка у зведеному бюджеті, %</i>	0,68	0,86	1,22	1,46	1,96	2,19	2,02	3,70	3,73	4,47	4,69
Податок на додану вартість	59,38	92,08	84,60	86,32	130,09	138,83	128,27	139,02	178,45	235,51	313,98
<i>Частка у податкових надходженнях, %</i>	36,82	40,54	40,66	36,82	38,87	38,50	36,24	37,83	35,15	36,19	37,91
<i>Частка у зведеному бюджеті, %</i>	27,00	30,91	27,95	27,44	32,64	31,16	28,97	30,48	27,37	30,08	30,87
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд грн	10,04	12,30	6,93	9,07	11,77	13,19	13,34	12,61	40,30	20,37	24,54
<i>Частка у податкових надходженнях, %</i>	6,22	5,42	3,33	3,87	3,52	3,66	3,77	3,43	7,94	3,13	2,96

Продовження таблиці Г.2

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка у зведеному бюджеті, %	4,56	4,13	2,29	2,88	2,95	2,96	3,01	2,76	6,18	2,60	2,41
Інші податки та збори, млрд грн	12,09	16,25	17,39	19,36	43,59	46,24	48,55	55,38	86,74	105,78	115,11
Частка у податкових надходженнях, %	7,49	7,15	8,36	8,26	13,02	12,83	13,71	15,07	17,09	16,25	13,90
Частка у зведеному бюджеті, %	5,50	5,45	5,75	6,16	10,94	10,38	10,96	12,14	13,30	13,51	11,32

Джерело: складено автором на основі даних Державної казначейської служби України

Таблиця Г.3 – Динаміка неподаткових надходжень у зведеному бюджеті України за період 2007 – 2017 років

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Доходи від власності та підприємницької діяльності, млрд грн	13,21	22,47	17,06	30,63	17,66	32,81	33,74	28,81	71,56	53,36	73,89
Частка у неподаткових надходженнях, %	27,22	37,11	29,2	41,48	29,43	40,54	39,71	35,73	51,06	42,52	47,81
Частка у Зведеному бюджеті, %	6,01	7,54	5,64	9,74	4,43	7,36	7,62	6,32	10,98	6,82	7,27
1.1. Частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, та дивіденди (доход), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, які є у державній власності, млрд грн	1,33	1,50	1,45	2,29	2,69	6,48	2,49	3,43	7,32	11,96	24,79
1.2. Надходження від перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами Національного банку України, млрд грн	1,89	8,33	5,06	15,55	11,90	23,60	28,31	22,81	61,80	38,16	44,38
1.3. Відрахування коштів, отриманих від проведення державних грошових лотерей, млрд грн	0,05	0,06	0,07	0,11	0,16	0,24	0,32	0,32	0,01	0,00	0,00
1.4. Плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного бюджету, млрд грн	0,28	0,56	0,24	0,13	0,03	0,01	0,02	0,01	0,06	0,02	0,29
1.5. Надходження сум відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами місцевих бюджетів, млрд грн	-	-	-	0,17	0,15	0,29	0,13	0,004	0,13	1,42	1,88
1.6. Рентна плата, млрд грн	8,31	10,33	7,70	9,48	-	-	-	-	-	-	-
1.7. Інші надходження, млрд грн	1,08	1,36	2,39	2,80	2,65	2,08	2,39	2,12	2,13	1,71	2,38
1.8. Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, млрд грн	0,27	0,32	0,15	0,10	0,09	0,10	0,09	0,12	0,12	0,10	0,17
2. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, млрд грн	2,96	3,04	2,72	2,64	4,46	7,17	7,09	6,89	17,85	11,39	14,42
Частка у неподаткових надходженнях, %	6,1	5,02	4,65	3,57	7,43	8,87	8,34	8,54	12,74	9,07	9,33

Продовження таблиці Г.3

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка у Зведеному бюджеті, %	1,35	1,02	0,9	0,84	1,12	1,61	1,6	1,51	2,74	1,45	1,42
3. Власні надходження бюджетних установ, млрд грн	20,99	20,37	26,12	28,71	31,52	34,19	37,9	31,67	41,69	48,95	52,66
Частка у неподаткових надходженнях, %	43,23	33,64	44,69	38,88	52,53	42,25	44,6	39,29	29,75	39	34,07
Частка у Зведеному бюджеті, %	9,54	6,84	8,63	9,13	7,91	7,67	8,56	6,94	6,39	6,25	5,18
4. Інші неподаткові надходження, млрд грн	11,39	14,67	12,54	11,86	6,36	6,75	6,25	13,24	9,04	11,8	13,58
Частка у неподаткових надходженнях, %	23,45	24,23	21,46	16,06	10,6	8,34	7,35	16,43	6,45	9,4	8,79
Частка у Зведеному бюджеті, %	5,18	4,92	4,14	3,77	1,6	1,51	1,41	2,9	1,39	1,51	1,34

Джерело: складено автором на основі даних Державної казначейської служби України

Додаток Д

Таблиця Д – Динаміка видаткової частини зведеного бюджету України відповідно до функціональної класифікації за період 2007 – 2017 років

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції, млрд грн	24,27	30,83	33,16	44,90	49,87	54,59	61,70	76,85	117,64	134,26	166,30
Частка у видатках зведеного бюджету, %	10,74	9,97	10,79	11,88	11,96	11,09	12,20	14,69	17,30	16,06	15,73
Оборона, млрд грн	9,42	11,73	9,66	11,35	13,24	14,49	14,84	27,37	52,02	59,36	74,36
Частка у видатках зведеного бюджету, %	4,17	3,79	3,14	3,00	3,18	2,94	2,93	5,23	7,65	7,10	7,04
Громадський порядок, безпека та судова влада, млрд грн	18,45	27,08	24,35	28,83	32,64	36,68	39,41	44,86	54,96	72,06	88,49
Частка у видатках зведеного бюджету, %	8,16	8,76	7,92	7,63	7,83	7,45	7,79	8,58	8,08	8,62	8,37
Економічна діяльність, млрд грн	40,52	51,32	39,75	43,83	57,12	62,38	50,76	43,64	56,26	66,19	102,88
Частка у видатках зведеного бюджету, %	17,93	16,60	12,93	11,60	13,70	12,67	10,03	8,34	8,27	7,92	9,73
Охорона навколишнього природного середовища, млрд грн	2,24	2,77	2,54	2,87	3,89	5,30	5,59	3,48	5,53	6,26	7,35
Частка у видатках зведеного бюджету, %	0,99	0,89	0,83	0,76	0,93	1,08	1,11	0,67	0,81	0,75	0,70
Житлово-комунальне господарство, млрд грн	5,90	2,97	7,50	5,43	8,68	20,06	7,70	17,81	15,70	17,55	27,19
Частка у видатках зведеного бюджету, %	2,61	0,96	2,44	1,44	2,08	4,07	1,52	3,40	2,31	2,10	2,57
Охорона здоров'я, млрд грн	26,72	33,56	36,57	44,75	48,96	58,45	61,57	57,15	71,00	75,50	102,39
Частка у видатках зведеного бюджету, %	11,82	10,85	11,89	11,84	11,75	11,87	12,17	10,92	10,44	9,03	9,69
Духовний та фізичний розвиток, млрд грн	5,69	7,92	8,33	11,53	10,75	13,64	13,66	13,86	16,23	16,90	24,34
Частка у видатках зведеного бюджету, %	2,52	2,56	2,71	3,05	2,58	2,77	2,70	2,65	2,39	2,02	2,30
Освіта, млрд грн	44,33	60,96	66,77	79,83	86,25	101,56	105,54	100,11	114,19	129,44	177,92

Продовження таблиці Д

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка у видатках зведеного бюджету, %	19,61	19,71	21,72	21,13	20,69	20,62	20,86	19,14	16,80	15,49	16,83
Соціальний захист та соціальне забезпечення, млрд грн	48,52	74,07	78,76	104,54	105,43	125,31	145,06	138,00	176,34	258,33	285,76
Частка у видатках зведеного бюджету, %	21,46	23,95	25,62	27,67	25,29	25,45	28,68	26,38	25,94	30,91	27,04

Джерело: складено автором на основі даних Державної казначейської служби України

Додаток Ж

Таблиця Ж – Структура видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, економічну діяльність за період 2007 – 2017 років, %

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Соціальний захист та соціальне забезпечення											
Соціальний захист на випадок непрацездатності	4,86	4,26	4,11	4,21	4,91	5,27	5,30	5,77	4,93	3,99	4,49
Соціальний захист пенсіонерів	53,60	57,58	64,09	64,25	58,48	54,49	60,16	57,83	56,47	57,14	49,07
Соціальний захист ветеранів війни та праці	8,05	5,30	5,10	4,32	4,43	4,21	3,37	3,40	3,05	2,70	2,38
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	18,13	15,63	19,03	19,60	23,58	23,84	24,62	26,38	20,69	15,76	15,44
Інші видатки у сфері соціального захисту	15,57	17,25	7,68	7,63	8,63	12,50	6,74	6,67	14,89	20,45	28,66
Освіта											
Дошкільна освіта	11,86	11,84	12,47	12,83	13,72	14,40	14,84	15,17	15,89	15,54	15,86
Загальна середня освіта	42,52	41,68	41,39	41,15	40,85	41,81	41,91	42,38	43,49	43,68	47,41
Професійно-технічна освіта	6,04	6,18	6,15	6,40	6,15	5,94	6,03	5,88	5,40	4,78	4,65
Вища освіта	28,93	30,43	31,40	31,32	30,86	28,88	28,43	28,31	27,13	27,22	21,83
Післядипломна освіта	1,14	1,10	1,00	0,98	1,00	0,92	0,94	0,89	0,83	0,82	0,79
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	4,07	4,00	4,17	4,13	4,22	4,42	4,46	4,36	4,18	4,18	4,39
Програми матеріального забезпечення навчальних закладів	0,41	0,31	0,28	0,36	0,29	0,60	0,47	0,18	0,23	2,93	2,32
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	0,49	0,54	0,43	0,41	0,42	0,69	0,63	0,58	0,59	0,62	0,60
Інші заклади та заходи у сфері освіти	4,54	3,92	2,71	2,42	2,49	2,33	2,28	2,25	2,24	2,88	4,24
Охорона здоров'я											
Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	13,62	13,84	13,82	14,01	14,04	16,84	20,66	21,54	20,03	21,73	22,25
Лікарні та санаторно-курортні заклади	69,10	70,41	69,77	71,68	71,28	68,12	65,38	64,51	64,81	61,47	61,08

Продовження таблиці Ж

Найменування показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	4,67	4,67	6,36	4,62	4,18	3,33	1,80	1,84	1,61	1,59	1,44
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	0,68	0,69	0,68	0,59	0,65	0,56	0,54	0,61	0,58	0,47	0,38
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	11,94	10,40	9,36	9,10	9,84	11,16	11,63	11,51	12,98	14,75	14,86
Духовний та фізичний розвиток											
Фізична культура і спорт	27,03	26,08	32,27	37,23	28,01	28,84	28,32	30,89	37,71	26,80	28,60
Культура та мистецтво	57,46	60,75	57,21	52,46	61,51	58,78	61,81	61,22	53,58	62,46	63,39
Засоби масової інформації	14,94	12,70	10,18	9,96	10,02	11,76	9,13	7,39	8,35	10,43	7,52
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері духовного та фізичного розвитку	0,32	0,31	0,28	0,24	0,32	0,31	0,28	0,27	0,18	0,16	0,11
Інша діяльність у сфері духовного та фізичного розвитку та інформації	0,25	0,17	0,05	0,11	0,13	0,31	0,45	0,23	0,18	0,15	0,38
Економічна діяльність											
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	1,99	1,90	2,03	2,26	3,69	5,53	2,94	1,80	1,82	3,80	3,83
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	19,83	18,76	15,81	16,72	13,38	12,00	15,18	13,45	10,78	8,73	12,58
Паливно-енергетичний комплекс	18,14	30,17	30,10	27,50	19,25	27,97	30,38	21,40	3,37	3,40	2,74
Інша промисловість та будівництво	2,75	1,42	1,73	1,67	2,11	2,00	1,00	0,78	0,78	0,83	1,82
Транспорт	35,94	27,28	34,49	34,87	32,37	26,77	35,25	43,03	55,30	44,21	48,01
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,35	0,33	0,48	0,40	0,32	0,32	0,37	0,43	0,47	0,58	0,92
Інші галузі економіки	3,40	2,16	2,90	5,50	15,61	11,22	2,17	6,76	9,68	9,84	7,33
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	2,49	2,58	2,68	2,69	2,38	2,07	1,90	1,93	1,48	1,53	1,37
Інша економічна діяльність	15,11	15,39	9,77	8,39	10,89	12,11	10,82	10,42	16,31	27,09	21,40

Джерело: складено автором на основі даних Державної казначейської служби України

При прогнозуванні соціально-економічних процесів перевага віддається статистичним методам, прогнозним результатом яких є очікувані у майбутньому значення характеристик процесу. Вони дають позитивні результати на найближчу перспективу прогнозування – 1-3 роки [80]. Результатом застосування цих методів є побудова трендової моделі. Функцію, яку ще називають трендом, можна задати таким чином:

$$Y_x = f(x), \quad (1)$$

де $x = 1, 2, \dots, n$ – змінна часу.

За допомогою такої функції здійснюється вирівнювання динамічного ряду, прогнозується подальший розвиток процесу. Процедура вирівнювання динамічних рядів проходить в два етапи:

- вибір типу функції, яка найкраще відобразить характер динаміки;
- оцінювання функціональних параметрів функції.

Практичне використання мають ті функції, параметри яких підлягають конкретній інтерпретації залежно від характеру динаміки. В основі побудови лінії тренду (апроксимації і згладжування) лежать такі функції, як, зокрема, експоненціальна, лінійна, логарифмічна, поліноміальна, степенева.

Для прогнозування показників, які наведено у роботі було обрано поліноміальний тренд. Поліноміальна лінія тренду є кривою, яку застосовують для даних, що коливаються [20]. Порядок поліноміальної лінії можна визначити за кількістю таких коливань або за кількістю вигинів на кривій. Рівняння поліноміальної лінії тренду має вигляд:

$$Y_x = a_1 x^2 + a_2 x + a_0, \quad (2)$$

де a_1 , a_2 та a_0 – коефіцієнти рівняння.

Параметри функції розраховуються методом найменших квадратів. Точність оцінки моделі залежить від коефіцієнта детермінації R^2 , який будується на основі оцінок дисперсії емпіричних даних та значень моделі [42, с. 249]. Він показує близькість значень лінії тренду до фактичних даних. Чим ближче R^2 до 1, тим краще вибрана модель.

Таблиця Е - Результати дослідження основних показників бюджетної політики за допомогою поліноміальної лінії тренду

Назва показника	R^2	Рівняння поліноміальної лінії тренду
Номінальний ВВП	0,9769	$20,654x^2 - 53,7x + 895,51$
Доходи зведеного бюджету	0,9701	$9,4032x^2 - 44,384x + 317,67$
Видатки зведеного бюджету	0,9595	$7,5685x^2 - 20,293x + 294,65$